

EHL-İ KİTAP İLÂHİYATINDA İLÂHÎ TAKDİR ALGISİNİN MERKEZ PARAMETRELERİ ÜZERİNE BAZI TESPİTLER

- Some Considerations on the Parameters of Divine Decree of Ahl al- Kitab –

Yrd.Doç.Dr. Namık Kemal Okumuş

Recep Tayyip Erdoğan Ü. İlahiyat F., İDKAB

Abstract *The term predestination has both theological and philosophical implications. Although the problem has the same basic question, different religions seems to have given it different answers. Having the common root, Judaism and Christianity tackled this issue similarly. Considering this common background, we tried to put out the roots of humanity's historical fatalistic trends. It seems both theologies have similar conceptions on divine will and its relation to that of human.*

Key Words: *People of the book, Judaism, Christianity, predestination, eternal destination, fatalistic mentality.*

Giriş

İslâm vahyi, Yahudi ve Hıristiyanlar' dan bahsederken çeşitli isimlendirmeler kullanmıştır. “Ehl-i Kitap” kavramı bu tesmiyelerin başında gelen bir nitelemedir. Ehl-i Kitap kavramının Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla kullanılması çeşitli maksatlara mebnîdir. Bu maksatlardan ikisini şöylece ifade edebiliriz. Kur'an, mēmba itibariyle ilgili kavramı olumlayıcı bir tarzda kullanmıştır. Bu kullanımla amaçlanan en önemli fayda, kendi bildirimleriyle geçmiş dönemdeki vahiylerin kitabî bir kökene sahip olduklarını ifade etmektir. İkinci ortak amaç da en az bahsedilen bu kazanım kadar kıymetlidir. Denilebilir ki Kur'an-ı Kerim'de, Ehl-i Kitap kavramının kullanıldığı ikinci şekilde hedeflenen nihaî gâye; ilâhî vahiyler arasında olması gereken pek çok ortak nebevî geleneğin ön plana çıkarılmasıdır. Nitekim Kur'an, Ehl-i Kitap mensupları ile olan bazı diyaloglarında “İbrahîmi gelenek”ten bahsederken,¹ bazı diyaloglarında ise İslâm' la olan ortak tevhîdi benzerlikleri ön

¹ “Hanîf” ya da “Tevhit” inancı “İbrahîmî” geleneğin merkezini oluşturmaktadır. Zuhruf Suresi, 43/28, Al-i İmrân Suresi, 3/67, En'âm Suresi, 6/79, 161, Nisâ Suresi, 4/125. Hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar kendilerini köken olarak Hz. İbrahim'e bağlama çabalarına girmişlerdi. Nitekim Yüce Allah, aralarında kesin hüküm veren âyetleri indirene kadar bu köken arayışları devam etmişti.

“Ey Ehl-i Kitap!Tevrat ve İncil kendisinden (çok) sonra inmiş iken,niçin İbrahim hakkında tartışıyorsunuz?Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?...Allah bilir,siz

plana çıkarmaktadır.² Kur'an-ı Kerim'in bu kullanımlar vasıtasıyla varmak istediği esas netice, her iki dinsel geleneğin asıllarının da tevhit ilkesinden neşet etmiş olduklarını göstermektir.

Kur'an-ı Kerim'de geçtiği şekliyle, Ehl-i Kitap kavramının kullanıldığı âyetlerde kastedilen gruplar, mutlak olarak Yahudi ve Hıristiyanlardır. Eski ve Yeni Ahit müntesiplerinin vahiy kaynaklı (tevhîdî ve kitâbî) bir geleneğe sahip olmaları nedeniyle, kendileri için böyle övücü bir adlandırmaya gidilmiştir. Ortak semavî bir geleneğin köklerine işaret eden bu kavram, Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla (69 kere) kullanılmıştır.³ Bu nedenle Ehl-i Kitap kavramının isim babası Kur'an-ı Kerim'dir diyebiliriz.

İlgili kavramın Kur'an'da kullanıldığı âyetlere baktığımız zaman iki şey açıkça görülmektedir. Bunlardan birincisi; Kur'an, Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler arasında ortak olan bir tevhîdî geçmişten bahsetmekle kalmıyor, Yahudi ve Hıristiyanlar ile önyargılardan arınmış olarak, kimseyi “öteki”leştirmeden uzlaşılacağı bir noktaya gelmek istiyor. Bu nokta “**tevhit inancı**”nın şemsiyesi altındaki birlikteliktir. Kur'an âyetlerinde ortaya çıkan bir başka vurgu ise, insanlığa son çağrı niteliğinde olan “**İslâm vahyi**” ile birlikte, geçmiş dönemlerde Resullere indirilmiş olan vahiylerin asılların da ortaya konulmuş olduğu iddiasının işlenmiş olduğu gerçeğidir. Böylelikle, tarihî süreç içerisinde nâzil olan kutsal kitaplara

bilmezsiniz.İbrahim,ne Yahudi ne Hıristiyan idi;ama o Hanif idi,Allah'a ortak koşanlardan olmamıştı...” Al-i İmrân Suresi, 3/65-68.

² Al-i İmrân Suresi, 3/64, 199. Bakara Suresi, 2/62, 111, 113. Maide Suresi, 5/69.

“De ki: “Ey Ehl-i Kitap! Sizinle bizim aramızda eşit bir söze gelin! Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim! Allah'a hiçbir şeyi eş tutmayalım! Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler edinmeyelim! de. Eğer onlar, yine yüz çevirecek olurlarsa, (onlara): Tanık olun ki, biz (kendimizi Allah'a) teslim etmiş olanlarız.” deyin.” Al-i İmrân Suresi, 3/64.

“De ki: “Ey Ehl-i Kitap! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni hakkıyla uygulamadıkça siz(inanç konusunda) hiç bir şey üzere değilsiniz!” Andolsun ki, Rabbinizden size indirilen, içlerinden çoğunun azgınlığını ve inkârını artıracaktır. O hâlde, inkârcı topluluk için üzülme.” Maide Suresi, 5/68.

³ *Ehl-i Kitap terimi*: “ Bir adamın etrafında, kendilerini kitabın bir araya getirdiği kimseler” anlamına gelmektedir. Râgıb İsfahânî, *Müfredât Eلفazı'l-Kur'an*, Beyrut 1992, s. 96. Kavram, Kur'an-ı Kerim'de 69 yerde bu isimlendirme ile kullanılmıştır. Geçmekte olduğu bütün âyetlerde, kendilerine daha önceleri indirilmiş olan kitaplara uymadıkları haber verilmekle birlikte, artık son ilâhî mesaja uymaları emredilmektedir. Bu kullanımların hepsinde “ Ehl-i Kitap” terimiyle kastedilen grupların Yahudi ve Hıristiyanlar olduğu görülmektedir. Kavramın geçtiği bazı âyet numaraları şunlardır: Bakara Suresi, 2/109, 137, 145, Al-i İmrân Suresi, 3/76, 83, 113, Nisâ Suresi,4/123, Maide Suresi, 5/148, Ankebût Suresi, 29/46, Hadîd Suresi, 57/29...

sonradan yapılmış olan her türlü ekleme ve yorumsal katkıının önüne geçilmek istenmiştir. Bu gerçeğin ortaya konulmasıyla Kur'an'ın varmak istediği esas nokta şudur kanaatindeyiz. İnsanlığın tevhit inancı etrafında kümelenmeleri için yapılan bu son ilâhî düzeltme ile artık tenzil sürecindeki bağlamlarından koparılan âyetler, kendilerine yüklenilmiş olan aşırı yorumlardan kurtulacak, Yüce Allah'a inananlar arasında ayrılığa vesile kılınan her türlü negatif eğilim bertaraf edilecektir.

Kur'an-ı Kerim, tevhit inancının tarihsel sürekliliğini anlatmak için kendi içlerinden bir örnekleme Hz. İbrahim'i ön plana çıkarmıştır. Zira gerek Yahudiler, gerekse Hıristiyanlar Hz. İbrahim'in kendilerinden olduğunu iddia etmekte idiler. Tevhit inancını tahrif eden bu iki kadim geleneğin köken arayışları, "hanif"⁴ inancı üzere olan Hz. İbrahim'e kadar dayanmıştır. Yahudi ve Hıristiyanların kendi inançlarını temel esas olarak Hz. İbrahim'e dayandırmalarındaki asıl maksatları, iki grubun da onun inancı hakkında olan olumlu kanaatleridir. Kendileri tevhit geleneğini sürdürmeseler de, her tartışmada kendi iddialarına tevhit geleneğinin önemli bir öğesini dayanak yapma arzuları, içinde buldukları açmaza işaret etmektedir. Neticede her iki grup da kendi inanışlarının sağlamasını "atalar inanışı"nında aramak çabası uğruna Hz. İbrahim'e kadar uzanmışlardır. Ancak, bu çabaların boş bir uğraştan öte bir şey olmadığı Kur'an'ın hakemliğinde ortaya konulmuştur.

⁴ "Hanif"terimi şu anlamlara gelmektedir: " Dalâlet ve sapkınlıktan ayrılıp doğru yola (istikâmete) girmek. Doğru yola (istikâmete) yönelmiş kişiler için de kullanılır. Cahiliye döneminde, sünnet olanlar ile hac ibadetini yapanlar hanif olarak adlandırılırdı." Böylece kavramın Hz. İbrahim'le olan tarihsel bağını ortaya koymuş olurlardı. Râğb İsfehâni, age, s. 260. Kavram, Kur'an-ı Kerim'de 11 yerde kullanılmıştır: Bakara Suresi, 2/135, Al-i İmrân Suresi,3/ 67, 95, Nisâ Suresi, 4/125, En'âm Suresi, 6/79, 161, Yunus Suresi,10/105, Nahl Suresi,16/120, Hac Suresi,22/31, Rûm Suresi, 30/30, 98/5. Bu kullanımların hepsinde terimsel anlam olarak: "İslâm öncesi dönemlerde, tevhit inancını kabul ederek, Allah'ı bir tanıyan ve şirkin bütün çeşitlerinden uzak kalan kişilerin dinî yapısını anlatmak için kullanılmıştır. Böylelikle, tevhid inancına dayalı bir sosyal hayatın içinde olan hanif geleneği ön plana çıkarılmak istenmiştir. Bazı âyetlerde **fitrat** inancının da kökeni olan tevhit anlayışı, Hz. İbrahim özelinde tarihî sürekliliğin merkezi olarak ifadelendirilmiştir.

"Hanif olan İbrahim'in dinine uyan ve Allah'a teslim olan güzel amel sahibi kimseden, din bakımından daha güzel kim vardır?.." Nisâ Suresi, 4/125.

"Yüzünü, hanif olarak dine, Allah'ın insanları yarattığı fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte, dosdoğru din budur. Ama insanların çoğu bilmez..." Rum Suresi, 30/30.

Ezeli tespit fikrinin tarihî köklerini bulabilmek için İbrahîmî geleneğin ilk temsilcileri olan Ehli Kitap mensuplarının kader, ecel ve rızık anlayışlarını tanımak, hatta bu anlayışın kaynak duygularını tespit edebilmek gerekmektedir. Böylece ilgili düşüncenin kök araştırmasını yapabilmek imkânına kavuşmuş olacağız. Bu nedenle insanlığın “**kaderci**” bir algıya yönelmelerindeki dinsel etkeni görebileceğiz. Zira bu dinsel gelenek, peygamberlerin getirmiş oldukları vahiylerin devamlılığı üzerine kurulmuştur. Araştırmalarımızın bize sağladığı verilere göre şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Gerek Yahudi dinsel geleneği olsun, gerekse de Hıristiyan dinsel geleneği olsun, iki kitâbî gelenek de “kaderci” bir yapıdadır.⁵ Bu kaderci dinsel yapı, insanlık tarihi boyunca bütün sosyo-kültürel dokuyu etkilemiş ve nihayetinde birbirini tekrarlayan dinsel algılar neşet etmeye başlamıştır. İster doğu, ister batı toplumlarında olsun, insanı tanımlarken “bağımlı” bir değişkenden bahsetmelerinin sebebi budur.

Ehl-i Kitap’la olan tevhîdî ortaklığın başlangıcı Hz. Âdem ile başlayan vahiy geleneğinde saklıdır. Aslında bidayetinden beri yeryüzüne inmiş olan bütün vahiylerin ortak isminin “İslâm” olması hasebiyle, bu üç dînî geleneğin de aynı kaynaktan beslendiğini söyleyebiliriz. Bu tenzil sürecinde tek tanrı inancının yapısı değişmediği hâlde, toplumların içinde buldukları gelişim seviyelerine göre bildirimlerin yapılarında değişikliklere gidilmiştir. Denilebilir ki insanlığa münzel olan bu ilk ders aynı kalmış, tarihî süreçte dersin öğretmenleri (Peygamberleri) değişmiştir. Artık bugün bu tevhîdî beraberliğin çeşitli izlerini takip etmek hiç de zor değil. Bu izler kutsal metinlerin hâkemliğinde değişmeden günümüze kadar gelebilmiştir. Nitekim Tevrat, İncil ve Kur’an’da bu tarihsel devamlılıktan şöyle bahsedilmektedir.

Hz. Davut (as), şeriatının esasları olan kanunları anlatırken Rab’den gelenlerin doğruluğunu ve devamlılığını şöyle izah etmektedir:

⁵ Tevrat’ta tıpkı diğer kutsal metinlerde olduğu gibi hem kişisel hürriyete, hem de ezeli tespite yorumlanacak ifadeler vardır. Bu ifadeler kitabın bütünlüğü göz önüne alınmadan yorumlanamaz. Çünkü ilâhî metinlerde tutarsızlık olmaz. Aşağıda iki anlamı da ihtiva eden pasajlar vardır: “*Senin önüne hayatla ölümü, bereketle lâneti koyduğumda, gökleri ve yeri size karşı bugün şahit tutuyorum; bunun için hayatı seç, ta ki Allah’ın Rabbi sevmek, onun sözünü dinlemek ve ona bağlanmak için, zürriyetinle sen yaşayasın; çünkü senin hayatın ve günlerinin uzunluğu odur; ta ki Rabbin senin ataların, İbrahim’e, İshak’a ve Yakub’a vermek üzere onlara and ettiği diyarda oturasın.*” (Tesniye, 30/19-20). “*Ve şimdi, haydi Allah’ın lütfunu dileyin de bize inayet etsin; bu sizin elinizle oldu; içinizden kimseye itibar eder mi? Orduların Rabbi diyor.*” Malaki, 1/9. Hıristiyanlık düşüncesinin kadere tahvil edilerek yorumlandığı pasajlarından birisi de sudur: “...hepsi senin kitabında yazılmıştır.” Kitab-ı Mukaddas, İstanbul 1981, Mezmurlar, Bap, 139/16.

*“Rabbın şeriatı kâmilidir, canı tazeler;
Rabbın şahadeti sadıktır; bön adama hikmet verir.
Rabbın vesayası doğrudur; yüreği sevindirir.
Rabbın emri paktır; gözleri aydınlatır.
Rab korkusu temizdir; ebediyen durur.
Rabbın hükümleri haktır; hepsi doğrudur.”⁶*

Peygamberler, tevhîdî devamlılığın tarihsel şahsiyetleridir. Onlar, **tek tanrı inancı**’nın gerçekleşmesi için tarihsel süreçlere bağlı olarak vazife icra ederler. Aslında muharref olmayan Yahudi şeriatının bir Peygamberi olan Meryem oğlu İsa (as) da aynı vahyî devamlılığı savunmuş ve kendi şer’î hükümlerinin kaynağını geçmiş şeraitlere referans vererek açıklamıştır:

“Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vâki oluncaya kadar, şeriaten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır.”⁷

Devamlılık, gerek metinler arasındaki uyumu sağlayarak, gerekse de elçiler arasındaki ilkesel birlikteliği temin ederek son Peygamber’e kadar uzanmıştır. Onlar aynı duvarın peşi sıra dizilmiş tuğlaları gibidir. Çıktıkları kaynağın aynı oluşu hasebiyle aralarında teâruz kabul etmez bir sağlamlıkla günümüze kadar ulaşmışlardır. Tevhit ilkesinin etrafında gelişen vahiy devamlılığının en bâriz şekli Kur’an-ı Kerim’de geçen şu ayette belirgin olarak görölmektedir:

“Bu Kur’an,(Allah tarafından indirilmiştir ve dolayısıyla asla) başkası tarafından uydurulmuş değildir; gerçekten de O, kendinden öncekileri doğrudayan ve âlemlerin Rabbinden gelen ve içinde hiçbir şekilde kuşku bulunmayan kitabı açıklıyandır.”⁸

Vahye dayalı olarak gelişen ve kitap sahibi oldukları bilinen bu üç dinsel geleneğin de, kendi devamlılıklarını sürdürebilmeleri için, toplumsal destek manivelâsı olarak geçmişten referans verme yoluna başvurdukları görölmektedir. Bu çaba, zaman zaman birbirlerinin temel ilkelerini etkiler şekilde gelişmişse de, nihayetinde ardıl yorumlamalarla tevhit ölçeğinin dışına da taşan durumlara rastlanmıştır. Taklitçi müntesiplere hâkim olan düşünce yeniye uymak değil, eskinin sıkıca muhafazası olmuştur. Bu nedenledir ki her kesim kendinden önceki vahyî gerçeklikleri dışlama veya yok sayma cihetine yönelmiştir. Bu şekildeki refüze edici

⁶ Mezmurlar, Bap, 19/7-9.

⁷ Matta, Bap, 5/17-18.

⁸ Yunus Suresi, 10/37.

dinsel algı, tevhidî geleneğe sahip olmuş olan çeşitli halklar arasında, doğrudan veya dolaylı olarak birbirlerini etkilemekle kalmamış, kendisini insanlığa son çağrı olarak lanse eden, üstelik de aklî ve naklî değerlerin yegâne kaynağı olma iddiasını taşıyan İslâm vahyinin, toplumsal dokudaki algılanışını da esastan etkilemiştir.

Binaenaleyh, sağlıklı bir tespit için, “**ezelî yazgı**” fikrinin kadîm dinsel topluluklardaki temel algısını bilmenin gerekli olduğu kanaatindeyiz. Yapmaya çalıştığımız şey, arkeolojik bir uğraştan ibaret değildir. Amacımız, insanlığın gayr-î irâdî bir şekilde ortak eğilimi sayılabilecek bu düşüncesinin arkaik temellerini takip ederek, bizlere kadar ulaşmış olan geleneksel dînî düşüncenin etkilenme haritasını çıkarma faaliyetidir.

I- YAHUDİLİK’TE İLÂHÎ TAKDİR DÜŞÜNCESİ

Geleneksel dinsel kültürlerdeki mevcut hâliyle, katı kadercilik anlayışının ortaya çıkış nedenleri genel itibariyle iki belirteçle açıklanabilir. Anlayışın doğuşuna sebep olan âmil faktörlerden bazıları; kutsal metinlerin kendi içindeki ifade tarzları ile bu ifadelerin farklılık arzeden vurgularından sadır olmuş olabileceği gibi, bazıları da metne ait insanî yorum ve katkılardan kaynaklanmış olabilir. “*Tahrif*” ve “*yorum farklılıkları*” gibi iki etken sebep, metinlerin sâfiyetini etkileyerek, ilâhî muradın insan hürriyetine dönük yüzünü değiştirmiştir diyebiliriz. Bunlar, aynı kaynaktan beslenen pek çok kutsal metnin, tarihi süreçte anlam kaymalarına hatta metin tahriflerine uğramalarının insani temellerini ifade ederler.

Kadereci zihniyetin hâkim olduğu te’vil dünyasında metinlerin yorum eğilimi değişmiş, kavramın anlam aralığı “**kişisel sorumluluk**” tan uzaklaşıp, “**fatalizm**”e doğru evrilerek ilerlemiştir. Fatalist bir eğilimle ele alınıp yorumlanan bütün ilâhî metinlerde insanın davranış özgürlüğü parantez dışı bırakılmış, her şey Yaratıcı’nın ilim, kudret ve yaratmasıyla açıklanır hâle gelmiştir. Metinlerin yorumlanmasında işlevsel olan “Tanrı’ya aşırı vurgu” teması, insanı kendi fiillerinden sorumsuz olması derekesine indirmiştir. Aslında, yapılan yorumlar, yorumcuların düşünce dünyasını aşamaz. Yorumcu, içinde yaşadığı sosyo-kültürel kazanımlardan etkilenir. Bu kazanımlara bağlı olarak, müfessirin sahip olduğu kültürel altyapı, metinlerin anlaşılma formlarını değişikliğe uğratmıştır denilebilir. “**Metin tahrifi**” denilen şey bu noktadan itibaren kendini göstermeye başlar.⁹

⁹ Kur’an-ı Kerim, “**tahrif olgusu**” na çeşitli vesilelerle değinmiştir. Bu kullanımlarda ortaya çıkan anlam, genellikle tahrifin: “*vahyedilmiş olan sözleri bağlamlarından koparıp, anlamlarını çarpıtmak*” şeklindeki olumsuz versiyonlarıdır. Maide Suresi, 5/41, 44, Tövbe Suresi, 9/34.

İlâhî metinlerin doğru bir şekilde anlaşılammama sorununun başlıca nedenlerinden birisi de “**Ortodoks yorum**” olarak tanımlanabilecek anlamlandırma faaliyetidir¹⁰. Bu te’vil geleneği, belki de ilâhî metinlerin başlarına gelebilecek en önemli daraltma ameliyesidir. Ortodoks yorumların görülebilen en başat karakteri, sahip olunan toplumsal geleneğe dayalı olarak yapılan te’vil faaliyetinin, kişilerin anlam haritalarını etkiler bir tarzda metnin üzerine çıkarılmış olmasıdır. Bu yorumlama ameliyesinin ürün olarak bizlere yansıyan en karakteristik niteliği ise; “bireyin özgürlüğünün, Tanrı’nın ve O’nun düzeninin uğruna feda edilmiş olması” gerçeğidir. Neticede ortodoks yorum, yaratılıştaki cebri kabul etmekle kişisel hürriyeti devre dışı bırakmıştır denilebilir.

Tarihsel süreçte Yahudi şeriatının diğer şeriatlere olan inzâl önceliği, dînî ve ahlâkî kavramların içeriklerini şekillendirmede kendisine bir avantaj sağlamış gibidir. Ezeli kader ve İlâhî cebr anlayışının ilk olarak mâkes bulduğu sosyal algı, Yahudi dinsel anlayışdır denilebilir. Öyle ki, Yahudilikte ortaya çıkmış olan mezhebî ayrışmalardan sonra, onu takip eden dinsel geleneklerden olan İslâm ve Hıristiyanlıkta da benzer oluşumların varlığına şahit olmaktadır¹¹. Kaderiler ve cebriler gibi zihinsel kodlamalar üç dinsel geleneğin ortak sosyal katmanlarıdır denilebilir. Yahudilik geleneğinde ortaya çıkan bu zihni eğilimin kökenindeki dikkate değer olan şey, “nasların sosyal yorumlarının kendilerine olan önceliğidir” diyebiliriz. Tevrat ve Zebur’u içine aldığı iddiasında olan “**Kitab-ı Mukaddes**” e bir göz atılacak olursa vurguladığımız bu gerçek hemencecik önünüze serilir. Yahudi Peygamberleri olarak bilinen pek çok şahsın hayatla ilgili yorumları kutsal kitapların içerisine dercedilmiştir. Elçilerin yorumları zaman zaman sosyo-politik eğilimlere göre şekillenmiş, naslardan bağımsız bir şekilde içeriklendirilmiştir. “**Hadis kültürü**” diyebileceğimiz her bildirim, ilâhî buyruk olarak karşımızda durmaktadır. Bu metinlerde zamanla hem “**selefi**” hem de “**köktenci**” söylemin¹² boy gösterdiğine de şahit olmaktadır. Yukarıda anlatılan bu ilk örnekler

¹⁰ Yahudi ve Hıristiyan kültüründe bu isimlendirmeye bildiğimiz “Ortodoks” kavramı, İslâm kültüründe “*Klâsik Ehl-i Sünnet Yorumu*” olarak bilinir. Dinsel Metinlerin anlaşılması ve yorumlanması üzerine titiz bir çalışma yapmış olan Tahsin Görgün, dinsel metinlerin kültürel bekauntlarından-tarihsel algılama biçimleri- arındırılarak anlaşılmasının mümkün olmadığını ifade etmektedir. Tahsin Görgün, *Anlam ve Yorum- Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*, İstanbul 2003, s. 24-25.

¹¹ İbn Hazm, *Kitâbu'l-Fasl*, Mısır 1902, s. I, 182. Prof. Dr. İrfan Abdulhamit, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler Ve Akaid Esasları*, Ankara 2011, s. 264. Muhammed el-Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlâhî Yönü*, Ankara 1992, s. 70,77, 79.

¹² Kavramlar, siyasî içeriklerinden bağımsız olarak “geleneksel” ve “fundamental” yapıyı tanımlamak için kullanılmışlardır.

Yahudiliğin düşünce geleneğinde ağırlıklı olarak mevcuttur. Semâvî metinlere sirayet etmiş olan bu düşünce geleneği, kendisinden sonra gelmiş olan bütün dinsel algıları etkilemekle kalmamış, metne hâkim olan yorumları vasıtasıyla, vahyin farklı vurgularını duyulmaz hâle getirmiştir. Bu noktadan sonra artık yorumcular şâri'nin yerine geçebilmiştir. Mamafih, Kur'an-ı Kerim'de kullanılan: "**Hahamları Tanrı edinmek**"¹³ ilâhî bildirimini bahsedilen zihinsel sapmaya işaret etmektedir.

Yahudilik inancında kader fikri farklı açılardan ele alınmış ve birbiriyle çelişik içerikte bulunan çeşitli yorumlar ortaya konulmuştur. Kutsal metinlerin genel eğilimi kadercî bir çizgi takip ettiği hâlde, bunun üzerine bina edilen yorumların eğilimi ise insanoğlunun hür iradesine verilen önem üzerinde durmaktadır.

Yahudi inançları üzerinde ansiklopedik eserler kaleme almış olan Yusuf Besalel'e göre *Hasdai Kreskas* haricindeki tüm Ortaçağ düşünürleri, insanoğlunun seçmek, eylemde bulunmak ve bunun sonuçlarına katlanmak şeklinde bir hürriyete sahip olduğu noktası üzerinde odaklanmışlardır: "Yahudi felsefesinde Tanrısal güç "**haşgada**" olarak anılmaktadır. Bu konudaki Yahudi öğretisi, insanoğlunun hür iradesine verdiği önem açısından açıktır. Kutsal kitap'ın teolojisi, insanoğlunun serbestçe seçim kakını vurgular. Peygamber Moşe, halkını sürekli olarak iki yol seçeneği hakkında uyarmaktadır: İyi ve kötü, yaşam ve ölüm (Tesniye, 11/2, 30/15).Yahudi inancıma göre insanoğlu kendi kaderinin hakemidir ve kadercilik için pek az yer vardır. Bu durumda haşgada veya Tanrısal güç veya adalet; insanoğlunu seçeneğine göre cezalandırmakta veya ödüllendirmektedir."¹⁴

¹³ Kur'an-ı Kerim, Yahudi ve Hıristiyanlar'ın Hahamlarını, Rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı Allah dışında Rab edindiklerinden bahsetmektedir: "*Yahudiler: "Üzeyir, Allah'ın oğludur." derlerken, Hıristiyanlar da: "Meryem oğlu İsa, Allah'ın oğludur." demişlerdi. Bu, onların daha önce inkâr edenlerin sözlerine benzeterek ağızlarında geveledikleri sözlerdir. Allah kahretsin onları! Nasıl da (haktan) sapıyorlar! Gerçekten de onlar-kendilerine, kendisinden başka tanrı olmayan sadece tek bir tanrıya ibadet etmeleri söylendiği hâlde-yine de hahamlarını, rahiplerini ve Meryem oğlu İsa'yı, Allah dışında rabler edinmişlerdi. Ancak O,onların ortak koştuklarından münezzehtir!"* Tevbe Suresi, 9/30-31.

Konuyu açıklaması bakımından Resûlullah'tan nakledilen bir hadiste şöyle ifadeler geçmektedir: Adiy b.Hatem diyor ki: "*Boynumda altından bir haç olduğu hâlde Peygamberimize geldim. Bana : "Boynundakini at!" dedi. Sonra, Tövbe suresinin 31. âyetini okuduğumu duydum. Ben de dedim ki: "Biz onlara ibadet etmiyoruz ki!" Bunun üzerine Resûlullah bana dedi ki: "Ancak siz, onların bir şeyi size helal kıldığında helal sayıyor, haram kıldıklarını da haram sayıyordunuz."* Tirmîzi, Sünen, Mısır 1975, 1-5, Tefsiru'l- Kur'an, Bap, 10, Hadis No: 3095.

¹⁴ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, s. II, 301.

Yahudi dinsel geleneğinde yukarıda bahsedilmiş olan bu eğilimin dışında kaderci diyebileceğimiz dinsel algılar da bulunmaktadır. Besalel, bu konuda şu bilgileri vermektedir: “Buna karşılık Rabinik metinlerde bu konuda çelişkili deyişlere rastlanmaktadır: Örneğın ikinci yüzyılın din bilginlerinden Hanina şöyle demiştir: “Herşey, Tanrı korkusu haricinde, Tanrı’nın elindedir.” (Berahot,33 b). Bu deyişle Hanina; hem kaderciliğı, hem de seçme özgürlüğünü savunmakta ve bir bakıma Tanrısal denetim ile beşeri özgürlük arasındaki belirgin çelişkiye bir çözüm bulamadığını anlatmak istemektedir.”¹⁵

Görebildiğimiz kadarıyla Yahudi ilâhiyatındaki mevcut kader fikri, ezeli yazgıyı ön plana çıkaran bir nitelik arz etmektedir. Bu inanış, kendi içerisinde diğerkitâbî geleneklerle uyumlu olarak “**cebr**” e varan bir anlayışı da barındırmaktadır. Yahudilikte ezeli yazgı fikri, insan davranışlarının yalnızca makro ölçekte değıl, mikro ölçekte bile kaydını vurgular mahiyette yorumlanarak, değışmez bir inanç esası hâline getirilmiřtir¹⁶. Nitekim bu anlayışa dayalı olarak, Yahudi şeriatında ezeli ve değışmez bir kader inancının olduğunu savunanlar; kişisel hürriyeti merkeze alarak, insan davranışlarının otonomluğunu vurgulamak yerine, ilâhî takdirin insan fiilleri üzerindeki belirleyiciliğini ön plana çıkarmışlardır. Buna mukabil, Yahudi dinsel geleneğinde kader anlayışları yukarıdaki gibi olmayan gruplar da vardır. Bu gruplara göre kader tabiattaki “**ilke**” ve “**yasalar**” olarak anlaşılmaldır. Bu anlayışın merkez vurgusuna göre, insanın yapıp-etmelerinde kişisel hürriyet fikrini öncelemek, bireyin kaderi için söylenilecek en doğru yorumdur. Ancak bu zihniyetin temsilcileri Yahudi dinsel geleneğı içerisinde ise azınlık yorum sahipleri olarak bilinirler¹⁷

Yahudi kelâmında Yeremya, Yusufos ve İskenderiyeli Filon, önceden takdir ve tespiti izleyerek kaderci bir görüntü vermiřlerdir¹⁸. Hristiyanlık öncesi Yahudi mezheplerinde mevcut olan ezeli tespit fikri, daha sonraki mezheplerde kapalılığını

¹⁵ Besalel, age, s. II, 301.

¹⁶ H. Austryn Wolfson, *Kelâm Felsefeleri-Müslüman, Hristiyan, Yahudi Kelâmı*, İstanbul 2001, s. 71,72. Bahaeddin Sağılam, *Geçmiş Ve Gelecek Arasında Tevrat*, İstanbul 1998, s. 153, 154.

¹⁷ İbn Hazm, “*el-Fasl*”, s. I, 182. Yaşar Kutluay, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 2001, s. 173, 177, 223-224. Yahudilik inancında cebri savunan ve kaderci olarak bilinen gruplar: Esseniler, Kurra, (Kurraiyyun, Karaim), İnsan hürriyetini savunanlar: Rabbanıyyun, Sadukiler: İki anlayışı uzlaştırmaya çalışanlar: Ferisiler. El-Behiy, age, s. 77-80, Hacı Musa Bağıcı, *İnsanın Kaderi-Hadislerin Telkin Ettiğı Kader Anlayışı*, Ankara 2009, s. 17-21. Wolfson, age, s. 71-73.

¹⁸ Abbas M. Akkad, *Kur’an Felsefesi*, Ankara 1975, s. 179-184.

artırarak devam etmiştir. Ancak, çağdaş Yahudi mezheplerinde bu inanış insan özgürlüğüne vurgu yapan yorumlarla yumuşatılmaya çalışılmaktadır.¹⁹

Ölüm, Yahudi ilâhiyatında insanlığın “ortak kaderi”²⁰ olarak algılanmıştır. Hayat ve ölümün bütün değerleri ve tasarrufları Tanrı'nın kendisindedir. Ölüm olayının evsafi bütünüyle bilinmemektedir. Hayatı veren hayatı alma kudretine de sahiptir. İnsanın kaderi, ömrünün kısa olmasıdır. Kişinin eceli ile ömrü, kaderin ezeli yazısında belirlenmiştir. İnsan, dünya üzerinde önceden belirlenmiş olan sayılı günlerine mecbur bir hayat yaşar. İnsandan doğmak, hayatın sınırlı olmasının yeter şartıdır. Bu nedenle: “Bir kadından doğmuş olmak” başlı başına ömür kısalığının ana nedenidir. İnsanın günleri kendisi dışında tayin olunmuş ve bir kitapta kayıt altına alınmıştır. Kişi bu kaydın içeriğini değiştiremez ve yazılı günlerinden öteye geçemez. “İnsan ki kadından doğmuştur, günleri kısadır ve sıkıntıya doyar... Mademki onun günleri tayin olunmuştur... Ve mademki onun sınırını sen koydun, öteye geçemez... Fakat insan ölüyor ve çöker ve adam son soluğunu verir...”²¹

Hız. Davut'un şeriatının dayanağı olan duaları kapsamının yanında, “Kitab-ı Mukaddes” adlı külliyâtın içinde yer alan ve de Yahudi kutsal metinlerinin en eskisi olarak kabul edilen “*Mezmurlar*” isimli bölümde geçen şu ifadeler, Yahudiliğin kader, ecel ve ömür anlayışlarının nasıl da ezeli tespit'e atfen belirlendiğini göstermektedir.

“Gözlerin beni cenin iken gördü;

Ve daha onlardan hiçbiri yokken,

Benim için tayin olunan günlerin hepsi,

Senin kitabında yazılmıştır.”²²

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı kadarı ile Yahudilikteki ecel inanışının merkez duygusu “yazılı olana itaat” etrafında dönmektedir. İnsanın yaşayacağı günlerinin tayin ve tespit edildiği bir kitap vardır. Bu yazı herkes için aynı mahiyettedir. Yazının kesinliği Rabb'in elçileri için de geçerlidir. Yahudilik inancına göre, insanlığın bu dünyada kalışının miktarını belirleyen süre olan ecel,

¹⁹ Wolfson, age, s. 52,62. Ferisiler(Peruşim), Sadukiler (Sadukim) ve Esseniler, kaderin ezeli bir tespit olduğunu, insanları ilgilendiren her şeyin yazısının Allah'ın ilmi mucibince yaratılıştan önce belirlenmiştir kanaatindedirler. Bağcı, age, s. 6. Prof. Dr. Günay Tümer-Prof. Dr. Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 105, 221.

²⁰ Vaiz, 3/19-20.Tekvin, 3/19. Mezmurlar, 49/10-12. Yahudilikteki ölüm ritüelleri için bkz: Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram Ve Değerler*, İstanbul 1996, s. 150-155.

²¹ Eyub, Bap, 14 / 1,5, 10.

²² Mezmurlar, Bap, 139/16.

ezelden tespitli olan ilâhî bir yasadır. Ancak, Yahudilikte peygamberlerin iş ve şeraitlerindeki buyrukları farklı yorumlayanlar olduğu gibi, Tanrı'nın tespit etmesini de farklı yorumlayanlar vardır. İnsanın ecelinin anne kamında tespit edilmiş olduğu inanışı, Yahudilikte temel bir esası teşkil eder. Bu inancın tıpkısı Müslüman hadis kültüründe de mevcuttur²³. İki dinsel gelenekte de ortak olan bu anlayış a göre; insanın bazı kazanımlarının anne kamında tespit edilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Mistik geleneklerle benzerliği açısından Yahudi teolojisinde de gök cisimlerinin insanın kaderi üzerinde bir etkisinin olduğuna inanan kişilerin varlığından bahsedilmektedir. İnsanların yaşam süreleri ve bu sürelerin sonundaki akıbetleri Roş Aşana ve Yom Kipur gibi bazı kutsal bayram günlerinde belirlenmektedir. Besalel bu konuda bizlere şu bilgileri vermektedir: “Hemen hemen tüm Ortaçağ filozofları (Maimonides hariç) insanoğlunun kaderi üzerinde yıldızların rolü olduğuna inanmışlardır. Astrolojiye inanmalarına rağmen bu düşünürler, insanoğlunun iyi yolu seçmesinin yıldızların gücünü aşabileceğini de vurgulamışlardır; insanoğlu kötü bir seçim yaptığında veya hiçbir seçim yapmadığında astrolojik güçler onun kaderini saptamaktadırlar. Roş Aşana ve Yom Kipur günleri ile ilgili olarak dualarda yer alan: “Kimlerin yaşayacağı ve kimlerin öleceği Yeni Yılda kararlaştırılır ve Yom Kipur'da bu karar mühürlenir...” cümlesi; “insanoğlunun müteakip yıldaki kaderini önceden saptayan bir tarzda algılanabilirse de, yaşamın belirsizliği olarak yorumlanmıştır.”

Yahudi Kelâm geleneği üzerine titiz çalışmaları olan Wolfson, bu ortak anlayışın tarihi kökenini Yahudiliği merkeze alarak şu şekilde izah etmektedir:

“Yahudilik, kader inancını doğuran sebepleri de kendi içinde taşır. Yahudi Kelâmı'nda “seçme hürriyeti verilmiştir” cümlesi; “her şey önceden görülmüştür” cümlesiyle tahdit edilmiştir. “Tanrı, falancanın malını falancıya, flancanın malını da falancıya önceden tayin etmiştir. Kutsal Bir, ana rahmindeki teşekkülün başlangıcında insanın mutlu (saîd) ya da bahtsız (şâkî) olacağına karar vermiştir.”²⁴

İnsanlar ezeli tespit fikrini kabul etmelerine rağmen yine de uzun yaşamının çeşitli yollarını aramışlardır.²⁵ Tanrı'nın evrendeki düzeni gereği, kendileri için anne

²³ Buharî, *Sahih*, İstanbul 1981, Kader,1.

²⁴ Wolfson, age, s. 114-115.

²⁵ Uzun yaşama isteği, Kur'an'da eleştirel bir tarzda ele alınmıştır. Müşrik ve Yahudilerin böyle bir isteklerinin olmuş olması, onların Ahiret hayatındaki hesabı hafife almaları veya inkâr etmeleri bağlamında değerlendirilerek, bu isteğin olumlanmadığına şahit olmaktayız. Ayetlerde “ölümü istemek” olumlu bir eylem olarak tanımlanırken (Bakara

karnında tayin olunan “gün” gelmeden önce, ölüm olayının gerçekleşmeyeceğini bildikleri hâlde, yine de uzun ömür arayışları devam etmiştir. Ancak, çabaları netice vermeyecektir. Ne kadar uzun yaşarsak yaşayalım nihayetinde yazılı olan günler gelip çatacaktır:

“Bu yeni gökte ve yerde ve küçük yaşta ne günlerini doldurmamış yaşlı insan ölecek.”

“Çünkü Rab, bütün beşere ateşle ve kılıçla hükmü icra edecek; ve Rabbin öldürdükleri çok olacak.”²⁶

Yahudi teolojisinde insan ömrü için “belirli gün” kavramının kullanılmış olmasının nedeni, kişisel ölümün mutlak oluşunu ifade içindir. Tevrat’ta geçtiği şekliyle, bazı din adamlarının ömürlerinin çok uzun oluşu, hatta insan ömründe üst sınırın 969 yıl olması²⁷, ne kadar yaşanırsa yaşansın, yazılı sonun mutlaka gelip çatacağını haber verir. Ayrıca sürenin uzunluğuna yapılan vurgular; ne kadar uzun yaşarsa yaşasın, kişi için yazılı bu sürenin sonunda gerçekleşecek olan ölümün **kederini** anlatmak için olduğu kadar, bu uzunluğun yine Tanrı’nın tasarrufunda olduğunu, onu dilediği için artırabileceğine de işaret etmek için yapılmıştır. Ömrün sınırlı oluşunun anlamı, hem ölüm zamanının tespitli oluşuyla hem de yaşanan sürenin belirlenmiş olmasıyla ilgilidir. Bu açıdan Yahudi kelâm geleneğiyle İslâm kelâm geleneğinin ecel anlayışları arasında büyük benzerlikler vardır. Yahudi kutsal metinlerinde, insan ömrünün “*belirleyeni*” olarak “Tanrı” üzerinde, “*belirleyiciliği*” olarak de “tespitlilik fikri” üzerinde detaylı olarak durulmuştur. Tartışmanın felsefi derinliği, İslâm Kelâmı başta olmak üzere, diğer kelâm gelenekleri için de son derece tatmin edicidir diyebiliriz. Her üç dinsel gelenekte de “**yorum**”, “**te’lif**” in önünde seyretmiştir. Naslarla günlük hayatın parametreleri arasında oluşan her sıkışmada, metin ile yorum arasındaki olası bir tutarsızlık tehlikesine rağmen, güvenlik ve sığınma endişelerini tatmin eden geleneksel yorumun güvenli kucağına baş koyulmuştur.

Suresi, 2/94),ölümden kaçmak ise ancak hesaptan korkanların bir davranışı olabileceği vurgulanmıştır. (Bakara Suresi, 2/95).Aynı sürenin 96.ayeti bu eğilimi şu şekilde tanımlamaktadır:

“And olsun ki, sen, onların, insanlar içinde dünya hayatına en düşkün olanları-hatta müşriklerden daha düşkün- olduklarını görürsün; öyle ki, onlardan her biri bin sene yaşamayı arzu eder. Ancak uzun yaşamaları, onların hiç birinden azabı uzaklaştıracak değildir. Allah onların yapmakta olduklarını çok iyi görendir.”

²⁶ İşaya, Bap, 66/16.

²⁷ Tekvin, Bap, 5/27.

Yahudi dinsel geleneğinin en önemli mistik tefsir malzemesi olarak kabul edilen “**Kabala**” isimli eserde, klâsik Yahudi düşüncesinin kaynağı olarak bilinen kaderci fikirler sıklıkla vurgulanmıştır. Kabala, bilgiye dayalı bir öğreti değildir; ayrıca Talmud gibi, Mûsevi kanununun mantıklı bir açıklaması da değildir. Kabala en başta ve ilk önce bir bütün olarak Mûsevilikle iç içe geçmiş ve bütünüyle ona dayanan mistik bir uygulamadır.²⁸ Bu metinlerin bildirdiği şekliyle “hayır ve şerrin Tanrı’dan olması” kabulü temel bir inanıştır. Tarihî süreçte, Yahudi cemaatinin yurtsuz ve umutsuz kaldığı pek çok durumda bu iman onlara sığınma kapısı açıyor ve Tanrının bir gün onları kurtaracağına olan imanlarını destekliyordu. Yahudiler kendilerine dokunan hayır ve şerleri Tanrı’dan bilir ve sabrederlerdi. Bu şekliyle onlar, “Mesih” yani kurtuluş beklentisine uyum sağlanan bir yolunu da bulmuş oluyorlardı.²⁹

Yahudi kutsal metinlerinde, ölümün kaynağı konusundaki bilgiler çeşitlilik gösterir mahiyette verilmiştir. Kutsal kitaplardaki bazı rivayetlerde bildirildiği şekliyle, insanlığa musallat olmuş olan ölüm vakasının ilk nedeni olarak; Hz. Âdem ‘in davranışları gösterilir. Bilindiği gibi Hz. Âdem, cennette kendisine yasak kılınmış olan şeylerden yediği için, insanlık ölüm gerçeğiyle karşılaşmış, bunun akabinde ölümlü bir varlık olarak dünyaya gönderilmiştir. Bu nedenle, insanoğlunun ölümlü bir varlık olmasının ilk nedeni atası Âdem’dir. Bu yaklaşıma göre ölüm, Rabbe itaatsizliğin doğal bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Diğer bazı rivayetlerde ise ölüm iyi-kötü aralığında değerlendirilerek, insandan iyi olanı seçmesi istenmektedir. Yaşamın kendisi doğal olarak iyi olduğundan, bunun karşısında olan ölüm de bizihi kötü bir şeydir. Ölüm, hayatımızın kısalığını ifade eden olumsuz bir bileşendir. Üstelik de insanlığın önünde bir günahın bedeli olarak durmaktadır:

*“Ve Rabb, Allah adama emredip dedi: Bahçenin her ağacından istediğin gibi ye; fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yemeyeceksin; çünkü ondan yediğin günde mutlaka ölürsün.”*³⁰

“Bak bugün senin önüne hayatla iyiliği ve ölümle kötülüğü koydum... Bugün size bildiriyorum ki mutlaka yok olacaksınız. Erdenden geçip mülk edinmek için

²⁸ Perle Epstein, *Kabala- Musevi Mistiklerinin Yolu*, İstanbul 1993, s. 14, 18, 29, 96, 184-185. **Kabala** (Gelenek)- Kabbalah: Yahudi mistisizmi -Pratik Kabbalah bir tür büyüdür. Paul Johnson, *Yahudi Tarihi*, İstanbul ts., s. 676, Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, s. II, 295.

²⁹ Tesniye, Bap, 30/15. Montgomery Watt, “*Günümüzde İslâm Ve Hristiyanlık*”, İstanbul 1991, s. 41. Hayrullah Örs, *Musa*, İstanbul 1966, s. 355.

³⁰ Tekvin, Bap, 2/ 16, 17. Bap, 3/3-5, 17-19, 22-24.

*girmekte olduğunuz diyarda ömrünüz uzun olmayacak. Senin önüne hayat ve ölümü, bereketle laneti koyduğuma, gökleri ve yeri size karşı bugün şahit tutuyorum, bunun için hayatı seç...*³¹

Yahudi inancı, insanın kaderinin ezelde tespit edildiğini kabul eder. Ancak yazının kesinleşmesinden önce pişmanlık için de bir süre bırakılmıştır. *Roş Aşana* ve *Yom Kipur* Bayramları bu kaderin belirlendiği kutsal günlerdir:

*“Yahudi inancını göre Roş Aşana günlerinde Tanrı bir yargıç konumundadır, insanları yargılamakta onların yeni dönemdeki kaderlerini tayin etmektedir. Tanrısal katta bulunan hayat kitabına veya ölüm kitabına insanların kaderi yazılacaktır. İyi davranışta bulunanlar hayat kitabına, hatada bulunanlar ölüm kitabına kaydedilirken, Roş Aşana ile Yom Kipur arasındaki 10 günde de bu kararlar pişmanlık yakarılarına göre değiştirilebilecektir.”*³²

Tanrı, insan yaşamı üzerinde çeşitli tasarruflarda bulunmuştur. Yaşam süresi tespitlidir.³³ “ ..Benim için tayin olunan günlerin hepsi, Senin kitabında yazılmıştır.”³⁴ İfadeleri bunun kanıtı olarak görülmüştür. “*Tespitli olmak*”; hem “*sınırlı*” olmayı, hem de “*ölümün mutlaklığı*” nı içine alan bir genişlikte kullanılmıştır. Bireylerin yaşamları konusunda ileri sürülen; “*Kişisel hürriyet*”e ve “*tespitsizliğe*” dair yorumlara itibar edilmez. Ömrü artırıcı şeyler de ezelde yazılmıştır. Hayır ve şerrin mutlak hâkimi Tanrı’dır. Zira Yahudi Tanrısı, kanunlarının uygulanması noktasında insanlarla rekabet halindedir. Şeriatına uymayanlara ve kendi eliyle günaha dalanlara karşı öfkelidir. Kişi kendi işiyle kötülük yapınca Allah da onlara kötülük eder.³⁵

Ömrün uzun olmasının farklı sebepleri vardır. Bu sebeplerden ilki ve belki de en önemlisi, Rabbin uzun ömür takdir etmesi (vergesi)’dir.

*“Ve Rabbin atalarınıza ve zürriyetlerine vermek için onlara and ettiği süt ve bal akan diyarda ömrünüz uzun olsun. Çünkü mülk edinmek için girmekte olduğun memleket, çıktığınız Mısır diyarı gibi değildir... Allah’ın, Rabbin kayırdığı bir memleketdir.”*³⁶

Peygamberlerin ömür sürelerinin uzunluğu bu takdire binaen oluşmuş bir gerçekliktir. Peygamberlerin ömür süreleri doğrudan Rabbin müdahalesiyle

³¹ Tesniye, Bap, 30/15-20, Hezekiel, Bap, 18/30-32.

³² Alalu vd., age, s. 38-39.

³³ Tekvin, Bap, 5/1-32. Bap, 2/16-17.

³⁴ Mezmurlar, Bap, 139/16.

³⁵ Yeremya, Bap, 25/6-7. Akkad, age, s. 201.

³⁶ Tesniye, Bap, 11/9-12.

olmaktadır. Res ullerin bir kısmı ile kutsal metinlerde ismi geçen bazı kişiler, Tevrat'ın tanıklık ettiği kadarı ile uzun ömür yaşamışlardır.³⁷

*“Ve Metuşelah'in bütün günleri dokuz yüz altmış dokuz yıl oldu; ve öldü.”*³⁸

“Ve ³⁹Yared'in bütün günleri dokuz yüz altmış iki yıl oldu; ve öldü.”

*“Ve Nuh'un bütün günleri dokuz yüz elli yıld; ve öldü.”*⁴⁰

*“Ve  dem'in yaşadığı bütün günler dokuz yüz otuz yıl oldu; ve öldü.”*⁴¹

*“Ve şit'in bütün günleri dokuz yüz on iki yıl oldu; ve öldü.”*⁴²

*“Ve Kenan'ın bütün günleri dokuz yüz on yıl oldu; ve öldü.”*⁴³

*“Ve Enoş'un bütün günleri dokuz yüz beş yıl oldu; ve öldü.”*⁴⁴

*“Eyub'un ömrü 140 yıld ve bunun bütün günleri, ayları ve yılları Tanrı tarafından belirlenmiştir.”*⁴⁵

*“Ve Yusuf yüz on yıl yaşadı; ve öldü”*⁴⁶

Rabbe kesin olarak itaat edip, O'nun emirlerini sorgulamadan icra etmek ve duanın sıklıkla yapılması da insanın ömrünü artırıcı bir sebep olarak kabul edilmiştir. Tıpkı bunun gibi Rabbe itaatsizlik de ölüm gibi bir kötülüğü davet eden faaliyetlerdendir. Allah'a itaat etmeyen kim olursa olsun hastalıklara musallat kılınarak cezalandırılır.

Kutsal kitapların bildirdiklerine göre dua etmek, Rabbi yardıma çağırmaktır. Rabb, dua vasıtası ile hastalıkları giderir. Her hangi bir menfaat için dua etmek de aynı şekilde, nimete kavuşma vesilesidir olarak da tavsif edilmiştir.⁴⁷ İsrail

³⁷ **Metuşelah**, 969 Yıl, **Yared**, 962 Yıl, **Enoş**, 950 Yıl, **Nuh**, 950 Yıl (Tufandan önce 650, sonra 350 yıl), ** dem**, 930 Yıl, **şit**, 912.Yıl, **Kenan**, 910.Yıl, **Mahalled**, 895.Yıl, **Lamek**, 777.Yıl, **Sam**, 500.Yıl, **Eber**, 430.Yıl, **Arpaşad**, 403.Yıl, **şelon**, 403 Yıl, **Hanok**, 365 Yıl, **Pelog**, 209 Yıl, **Reu**, 207 Yıl, **Terah**, 205 Yıl, **Seruc**, 200 Yıl, **İşhak**,180 Yıl, **İbrahim**, 175 Yıl, **Eyub**, 140 Yıl, **İsmail**, 137 Yıl, **Sara**, 127 Yıl, **Musa**,120 Yıl, **Nahur**, 119 Yıl, **Yeşu**,110 Yıl, **Yusuf**,110 Yıl, Yıl.(Tekvin, Bap, 5/5-6, 8, 11, 14, 15, 20, 23, 27, 31, 32. 11/ 11, 12, 15, 17, 19, 21, 23, 25, 26, 32. 23/ 1. 25/7, 17, 35/28-29, 50/22-26, T esniye, Bap, 34/7, Yeşu, Bap, 24/29.)

³⁸ Tekvin, Bap, 5/26.

³⁹ Tekvin, Bap, 5/20.

⁴⁰ Tekvin, Bap, 9/29.

⁴¹ Tekvin, Bap, 5/5.

⁴² Tekvin, Bap, 5/8.

⁴³ Tekvin, Bap, 5/14.

⁴⁴ Tekvin, Bap, 5/11.

⁴⁵ Eyub, Bap, 42/16-17.

⁴⁶ Tekvin, Bap, 50/ 22, 26.

⁴⁷ II. Tarihler, 6/32-38.

oğullarından bazı kral ve peygamberler Rabbin şeriatını dua yardımıyla eksiksiz uygulamaya muvaffak olmuşlardır. Rabb, dua sayesinde hayata aktif olarak müdahale etmektedir.

Yahudi inancına göre başımıza gelen iyilikler ve kötülükler Allah'tan gelir. Kula düşen başına gelene dua ederek katlanmaktır. Rabb'den gelene rıza göstermek, inançlı olmanın bir belirtisidir.⁴⁸ Nitekim Eyub, ayağının tabanından tepesine kadar kötü çibanlara uğramıştı. Karısı bu duruma karşı; Hz. Eyub'a şükür içinde değil, isyan içinde olmasını tavsiye edince, Hz. Eyub, başına gelenin ilâhî kaderde yazılı olduğunu bildirerek, buna katlanması gerektiğini ifade etmiştir. Nitekim Eyub, başına gelen bu falaketin kendisi için bir imtihan olduğunu kabul eder. Rabb'den gelen kadere rıza göstermek peygamber de olsa kula düşen bir sorumluluktur. Çünkü Allah, seçtiği elçiye kötülük etmez. Mamâfih Eyub, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için Rabb'e dua etti, başına gelen belalara sabretti ve hastalığından şifa buldu. Ona göre bize isabet eden hastalık da sağlık da ilâhî bir vergidir. Başımıza gelen hastalıkları ancak dua etmek iyileştirir.

*“Ve Eyub kalktı, kaftanını yırttı, saçlarını kesti, yere düşüp secde kıldı; ve dedi ki: Anam bağırdan çıplak çıktım, ve oraya çıplak döneceğim. Rabb verdi, Rabb aldı. Rabb'in ismi mübarek olsun... Nasıl? Allahtan iyilik kabul edelim de kötülük kabul etmeyelim mi? Bu işin hepsinde Eyub dudakları ile suç işlemedi”*⁴⁹

*“Ve vâki oldu ki, İşaya, şehrin ortasından daha çıkmamışken, ona Rabbin şu sözü geldi: Dön ve kavminin reisi Hizkiya'ya söyle: Atan Davut'un Allah'ı şöyle diyor: Senin duanı işittim, gözyaşlarını gördüm, işte seni iyi edeceğim, üçüncü günde Rabbin evine çıkacaksın.”*⁵⁰

*“O günlerde (Kral) Hizkiya, ölüm derecesinde hastalandı ve Rabbe dua etti, ve ona söyledi ve kendisine bir alamet verdi. Fakat Hizkiya, kendisine edilen iyiliğin karşılığını ödemedi.”*⁵¹

*“Kral (Manassaye)Ve ona dua etti, o da duasını kabul etti, ve yalvarışını işitti ve onu tekrar Yerusâlim'e,krallığına getirdi”*⁵²

İnsanları, yaşamları için tespit edilmiş olan sürelerinin sonlarına dua yardımıyla yaklaşılabilir. Dua ömrün artışı için gerekli bir nedendir. Ancak ezeldeki

⁴⁸ Suzan Alalu vd., s. 83,108. “Tanrı'nın ilâhî takdiri” ne inanmak din ve imanın şartlarından kabul edilmiştir. Bkz: Alalu vd., age, s.108-109.

⁴⁹ Eyub, Bap,1/ 20-21, 2/10, 34/ 12, 42/ 8-9,16-17.

⁵⁰ II. Krallar, Bap,20/4-5.

⁵¹ II. Tarihler, Bap,32/24-25.

⁵² II. Tarihler, Bap,33/13.

ömür tespiti duayı da içine alır mahiyette düzenlenmiştir. Ömrün uzaması için kişisel müdahale isteği de yine Allah'ın önemli bir emridir. Dua, bu tespitli sürece harici bir müdahaledir. Kutsal Kitap'ta geçen : “*Ömrün uzun olsun*” ifadeleri hem beslenme şartlarına hem de dua edilmesine bağlanmıştır. Demek ki ömür süresi şartlara bağlıdır. Kader, dua ve ezeli taksime dayalı olarak gelişen her şeyi ebedî yazılım olarak kabul eder. Başka bir deyişle kutsal metinler, gerçekleşen her şeyin ezeli taksime matuf olduğunu ileri sürer. Milletlerin rızık, ecel ve kaderleri ezelde yapılmış, taksim kayıt altına alınmıştır⁵³.

Duanın kabul edilmesinin şartları olduğu gibi; kabul edilmeyip, reddedilmesinin de bazı şartları vardır. Kitab-ı Mukaddes'te geçtiği şekliyle; “*şeriatın emirlerine uymamak*”, duanın geri çevrilmesinin başlıca nedenidir.

“*Kim şeriatı dinlemekten kulağını çevirir ise, Onun duası da mekruhtur.*”⁵⁴

“*Kral Yehoram, Davut'un Yolundan gitmeyince cezalandırıldı. Ve bunun hepsi olduktan sonra Rab onu bağırsaklarından iyi olmaz hastalıklarla vurdu. Ve vâki oldu ki, vakit geçtikçe iki yılın sonunda hastalığından ötürü bağırsakları çıktı ve kötü hastalıklarla öldü.*”⁵⁵

Tevrat'ta geçen bazı rivayetlere göre, hastalık da şifâ da Rabb'den gelmektedir. Yüce Tanrı, kendisine itaat edip emir ve yasaklarına uygun hareket edenlere uzun ömür takdir etmiştir. İlgili metinlerde bildirildiğine göre, dışâr kalınan hastalık ve belalardan kurtulup, şifâ bulmanın tek şartı Rabbe kesin bağlılıktır. Şifânın kaynağı, Rabbe yapılan içtenlikli ibadetlerdir. Bu sayede uzun ömürlü olmanın temel şartı yerine getirilmiş olmaktadır. Uzun ömür sahibi olmak için kula düşen yegâne çare; ilâhî emre itaata ve Rabb'in şeriatına karşı gösterilecek olan hürmete bağlanmıştır.

“*Ve Musa İsrail'i Kızıl Denizden ileri götürdü ve Şur çölüne çıktılar ve çölde üç günlük yol gittiler ve su bulamadılar... Ve Rab orada onları imtihan etti. Mısırlılara verdiğim hastalıkların hiçbirini sana vermeyeceğim; çünkü ben sana şifa veren Rabbim.*”⁵⁶

⁵³ Tesniye, Bap, 22/7.28/20, I. Samuel, Bap,2/10.

⁵⁴ Süleymanın Meselleri, Bap,28/9.

⁵⁵ II. Tarihler, Bap, 21/18-19.

⁵⁶ Çıkış, Bap, 15/22-26.

*“Ve kanunlarımı ve emirlerimi tutmak için baban Davut’un yürüdüğü gibi sen (Süleyman) de yollarımda yürürsen, o zaman ömrünü uzatırım.”*⁵⁷

*“Sana iyilik olsun ve ömrün uzun olsun diye (kuşun yuvasından) anayı mutlaka salıvereceksin fakat kendin için yavruları alabilirsin.”*⁵⁸

Kutsal Kitap’ta belirtildiği üzere, Ömür ve ecel süresi çeşitli şartlarla belirlenmiş ve kesin bir nokta olarak tayin edilmiştir. Kültür olarak kabul edilen dinsel değer budur. Ancak yukarıda sayılmış olan iki temel etmenin dışında, dünya da yaşayacağımız ömrümüzün uzunluğunu sağlayan başkaca sebepler de vardır. Bunlar; ana-babaya itaat, beslenme şartları ve yiyeceklere bağlı olarak gelişen biyolojik olgulardır. Neredeyse bütün kutsal metinlerin ortak değeri sayılabilecek; *“anana hürmet et ki ömrün uzun olsun!”* tavsiyesi, insanlığa yönelik va’z edilen müşterek ilâhî bir bildirim olarak karşımızda durmaktadır. Ana ve babaya hürmet etmek insan ömrünü artırır. Çünkü Yüce Tanrı, Hz. Musa’ya şu öğüdü vermiştir:

*“Babana ve anana hürmet et, ta ki, Allah’ın, Rabbin sana vermekte olduğu toprakta ömrün uzun olsun.”*⁵⁹

*“Allah’ın, Rabbin sana emrettiği gibi babana ve anana hürmet et; ta ki ömrün uzun olsun, ve Allah’ın Rabbin sana vermekte olduğu toprakta sana iyilik olsun.”*⁶⁰

Netice olarak denilebilir ki, Tevrat ve diğer kutsal metinlerde kader inancı, cebir anlayışıyla birlikte ele alınmıştır. Dinsel metinlerin insan özgürlüğünü ortaya çıkaracak şekilde yorumlanmamış olduğu temel bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu eğilimi tarihsel ve sosyo-kültürel olarak pek çok nedene bağlayabiliriz. Yine de bu çabamız, dinsel olguların insan sorumluluğunu iptal eder tarzda yorumlanmış olduğu gerçeğini değiştirmez.⁶¹

⁵⁷ I.Krallar, Bap, 3/14.

⁵⁸ Tesniye, Bap, 22/7.

⁵⁹ Çıkış, Bap,20/12.

⁶⁰ Tesniye, Bap, 5/16, 11/9.

⁶¹ Günümüz insanı için pek tanıdık gelmeyen bu yorumlar kişi hürriyeti üzerinden yeniden yapılandırılmalıdır. Bu konuda gerçekçi bir yorum olarak gördüğümüz Yusuf Besalel’in şu ifadelerine bakabiliriz. “Modern bilim, insanın kaderinin *soyaçekim* ve *çevre* gibi etkenler tarafından etkilendiğini ve bu çerçevede de insanın kendi kaderine tamamen hükmedemediğini ortaya koymuştur. Ancak bu görüş, insanın başına gelen her şeyin daha önceden Tanrı tarafından tayin edildiğini savunan teolojik kavramdan çok uzaktır. Bu ilkeye karşın geleneksel Yahudilik; insanın özgür seçim hakkının, normal kişilerde şahsiyeti ve kaderi yapılandıran en önemli faktör olduğu öğretisini savunur.” Besalel, age, s. II, 301.

Hangi dinsel gelenekte olursa olsun, insanın kaderinin, yazılı bir cebri içerdęi yorumunu kabul edenlerin, daha çok iktidarların kendilerine sağlamış olduğu nimetleri tüketenler olduğu görölmektedir. Buna karşın, bireyin özgürlüğünü savunanlar ise, genellikle bu hâkim kitlenin dışında kalmış olan; ezilmiş insan grupları, bağımsız düşünen entelektüeller veya din olgusunu reddeden kişiler olmuştur. Denilebilir ki, birey ve toplumun refâhı için, geleneğin katı ve dikte edici yorumlarından kurtulmanın gerekliliğini savunanlar, tarihî süreçte çeşitli suçlamalarla karşı karşıya kalmışlardır. İktidarlar, kader olgusunun cebri yorumlarını kendi varlıklarının devamlılığı için elverişli bir manivela olarak görmüştür. Dinsel metinler “siyasî gücün” kontrolünde yorumlanmıştır. Bu kalıcılığın temini için de kendilerine destek veren din adamlarından yardım alma yoluna gitmişlerdir. Kendileri gibi düşünmeyenler, yıkıcı ve bölücü anlamda “sapık” ilan edilerek, toplumsal bir “ötekileştirme” sağlanmaya çalışılmıştır. Bu noktadan itibaren, iktidarların nemalandığı *Ortodoks bakış*, hâkimiyetini ilan ederek, “kendi eylemlerinden sorumlu olmak” iradesi negatif bir değer olarak toplumun önüne konulmuştur. Din anlayışı, dinin önüne geçmiş, hatta “dinsel algı” entelektüeller arasında olumsuz bir değere dönüşmüştür. Nihayetinde, yukarıdaki algıya dayalı olarak gelişen inanç toplumlarında kişisel özgürlükler sınırlandırılmış; insan, Yaratıcı karşısında “meçbur” bir varlık derekesine düşürölmüştür.

II- HİRİSTİYANLIK'TA İLÂHİ TAKDİR DÜşÜNCESİ

Hiristiyankta kader anlayışı ecel ve ömür anlayışlarını da kapsayacak bir genişlikte ele alınmıştır. Bu genişliğe paralel olarak Nasranî gelenekte ilâhî takdir, hayatın her noktasına hâkim bir yazgının adı olarak kabul edilmiştir. **Teslis inancı**⁶² bu yazgının merkezinde bulunmaktadır. “*Bütün ilâhî hareketler Baba ile başlar, Oğul ile devam eder ve Kutsal Ruh'ta tamamlanır.*”⁶³ Kader olarak bilinen her şey, Oğul'un yaratılmasından sonra başlamıştır. Zira “*Oğul yaratılmadan önce hiçbir şey yoktu.*”⁶⁴ Bu meyanda ezeli kader Yüce Yaratıcı'nın ilmiyle bilip, kudretiyle yarattığı olgulardır. Kişilerin, bilinen bu kaderlerine bağlı olarak, yapmış ya da yapacak oldukları bütün davranışları önceden bilindiği için, olması gerektiği şekilde takdir edilmiştir. Kaderimiz, ezelden bilinenlere bağlı olarak gelişmekte, yine o bilgiye dayalı olarak son bulmaktadır. İnsanın bilgisi “cüzi” olduğu için, Peygamberlerin bilgisi dâhil, Allah'ın ilmi gelince iptal olunacaktır.

⁶² Turgay Üçal- Derek Malcolm, *Ahlâk-Kutsal Kitap'a Göre Etik*, İstanbul 2003, s. 16-19.

⁶³ *Hiristiyanklık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul 2004, s. 176.

⁶⁴ *Hiristiyanklık Tarihi*, s. 178.

“Sevgi asla zeval bulmaz; fakat peygamberlikler ise iptal olunacaklar; diller ise bitecekler; ilim ise iptal olunacaktır. Çünkü cüzî biliriz, cüzî peygamberlik ederiz; fakat kâmil olan geldiği zaman, cüzî olan iptal olunacaktır.”⁶⁵

Tanrı, kulu için yarattığı her şeyi ezelde tasarlamıştır. Bu ezeli tasarımın esas kaynağı O'nun ezeli ve değişmez olan bilgisidir. Kâinatta olan her şey Rabb' in ezeli ilmiyle mütenasip olarak ilerlemektedir. Dünyevî veya uhrevî olsun bütün mahlûkat bu yazgıya uymak mecburiyetindedir. Rabb; dilediğini, dilediği kişiler için yaratmakta serbesttir. Yaratışında sorgu-sual yoktur. Tanrı'nın ilim sıfatı ilâhî yazgının asıl kaynağıdır. Hıristiyanlığın kutsal metinlerinin verilerine göre, ilâhî takdir öncelikle Tanrı'nın bilgisiyile açıklanmalıdır.

“...Her şey Babam tarafından bana verildi...”⁶⁶

“Herkes, üzerinde olan hükümetlere tabi olsun; çünkü Allah tarafından olmayan hükümet yoktur; ve onlar Allah tarafından tanzim olunmuştur.”⁶⁷

“...Babamız Allah ve Rab İsa Mesih'ten size inayet ve selâm olsun...bizi evvelden kendisi için İsa Mesih vasıtası ile oğulluğa takdir etti;... kendi iradesinin reyine göre, bütün şeylerde amel olanın tasminine göre evvelden takdir edilmiş olarak...onda mirasa nâil edildik.”⁶⁸

“İmdi öyle ise, istediğine merhamet eder ve istediğini (yüreğini) sertleştirir.”⁶⁹ “Allah'ın mukadder muradı ve ezeli ilmi ile ele verilmiş olarak günahkârların eli ile onu haça gerdiniz ve öldürdünüz. Allah, ölüm acılarını çözerek ona kıyam ettirdi; çünkü onun ölüm tarafından tutulması mümkün değildi”⁷⁰

“Fakat işte beni ele verenin eli benimle beraber sofradadır. Çünkü insanoğlu mukadder olduğu üzere gerçi gider; fakat vay o adama ki, onun vasıtası ile ele

⁶⁵ Pavlus'un Korintoslulara I.Mektubu, Bap, 13/8-10.Tekvin, Bap, 3/1-23.

⁶⁶ Matta, Bap, 11/27. Bazı bilgiler önceden yazıldığı üzere mucizevî bir şekilde verilmekte, hatta: “ Mesih'e inanan kalpler arasındaki sevginin birleştiriciliği de bir yazgının eseridir” .Pavlus'un Selaniklilere Birinci Mektubu, Bap, 3/4, 4/9. Pavlus'un Selaniklilere İkinci Mektubu, Bap, 3/3. “Hürriyet kanunu”...ilâhî bildirim insana verilen özgürlük alanını tanımlamak için kullanılmıştır. Yakub'un Mektubu, Bap, 2/12. Sıradan insanların gayb'ı bilememelerini ifade için şu sözler kullanılmıştır: “Sizler ki yarın ne olacağını bilmezsiniz”. Yakub'un Mektubu, Bap, 3/14.

⁶⁷ Pavlus'un Romahlara Mektubu, Bap, 13/1.

⁶⁸ Pavlus'un Efesoslulara Mektubu, Bap, 1/2-11.

⁶⁹ Pavlus'un Romahlara Mektubu, Bap, 9/18.

⁷⁰ Resullerin İşleri, Bap, 2/23-24.27.

verilir!”⁷¹ “Ve Allah’ı sevenlere, kendi muradına göre davet olunanlara, bütün Őeylerin birlikte iyilik için işlediğini biliriz. Çünkü evvelden bildiği kimseleri Oğlu’nun suretine mutabık olmak üzere ezelden de takdir etti, ta ki, bir çok kardeşler arasında ilk doğan olsun; ve ezelden takdir ettiği kimseleri davet de etti; ve davet ettiği kimseleri “Salih” de saydı; ve Salih saydığı kimseleri taziz de etti.”⁷²

“Bedeni öldürüp de canı öldürmeye kudreti olmayanlardan korkmayın; ancak daha ziyade cehennemde hem bedeni, hem canı helâk etmeye kudreti olandan korkun. İki serçe kuşu bir paraya satılmaz mı? Ve Babanızın izni olmadıkça onlardan hiçbiri yere düşmez. Ve sizin başınızın saçları bile hep sayılıdır.”⁷³

“Kardeşler! İsa’yı tutanlara kılavuzluk eden Yahuda hakkında evvelce Davut’un ağı ile Ruhül-Kudüs’un söylemiş olduğu yazı yerine gelmek gerekti.”⁷⁴

Başımıza gelen her Őeyin ezelde “yazılı olmuş olması” inancı, Hıristiyanlıktaki kader anlayışının merkez algısını teşkil eder. Bu algı; “**çünkü yazılmıştır**”, “**nitekim yazılmıştır**” ifadeleri paralelinde gelişen temel bir iman esasıdır. Bu yazılı Őeylere göre; insanın kaderi, eceli, ömrü ve yiyip- ićeceđi kendisine bir nasip olarak takdim edilmektedir. İnsanın bu kazanımlarda bir dâhli söz konusu değildir. Yeni Ahit’te; “çünkü yazılmıştır” şeklinde geşen her ifade, kaderin değişmezliğini deklere etmekle kalmaz, aynı zamanda, Allah’ın ilminin olgulara olan önceliğini de ortaya koyar nitelikte vurgulanmıştır.

“Çünkü ben size derim: Bu yazılmış olan: “Ve günahkârlarla sayıldı” sözü bende tamamlanmak gerektir; çünkü benim hakkımdaki sözlerin yerine gelmesi gerektir.”⁷⁵

“İşte, senin yüzünün önünde habercimi gönderiyorum. Senin önünde senin yolunu hazırlayacaktır”, diye kendisi için yazılmış olan budur.⁷⁶

“O zaman İsa onlara dedi: Bu gece hepiniz benden sürçeceksiniz; çünkü yazılmıştır.”⁷⁷

“Fakat bunun hepsi peygamberlerin yazıları yerine gelsin diye vâki oldu...”⁷⁸

⁷¹ Luka, Bap, 22 /21-23.

⁷² Pavlus’un Romahlara Mektubu, Bap, 9/28-30.

⁷³ Matta, Bap, 10/28-31.

⁷⁴ Resullerin İşleri, Bap, 1/16.

⁷⁵ Luka, Bap, 22/ 37-38.

⁷⁶ Matta, Bap, 11/10.

⁷⁷ Matta, Bap, 26/31. Markos, Bap, 14/27, 50.

“İsa, mabede girip satıcıları dışarı atmağa başladı, ve onlara dedi: “Ve benim evim dua evi olacak” diye yazılmıştır; fakat siz onu “bir haydut ini” ettiniz.”⁷⁹

“Zira bütün yazılmış olanların yerine geleceği oç günleri bunlardır.”⁸⁰

“Çünkü yazılmış olduğu üzere, sizin yüzünüzden Milletler arasında Allah'ın ismine küfrediliyor.”⁸¹

“Hepiniz için söylemiyorum, ben seçtiklerimi bilirim; fakat: “ekmeğimi yiyen üzerime ökçesini kaldırdı”, yazısı yerine gelmek içindir.”⁸²

“Ve onlara dedi: Böyle yazılmıştır, Mesih, elem çekecek, üçüncü gün ölümlerden kıyam edecek, ve Yerusâlim'den başlayarak bütün milletlere günahların bağışlanması için onun isminde tövbe ilan edilecektir.”⁸³

“Ve onun için yazılmış olan bütün şeyleri yerine getirince, onu ağaçtan indirip kabre koydular. Fakat Allah onu ölümlerden kıyam ettirdi.”⁸⁴

Hristiyanlık inancında, tıpkı Yahudilik inancında olduğu gibi, “ ana-babaya itaat etmek” uzun ömür sahibi olmanın yeter bir şartı olarak kabul edilmiştir. Yüce Rab, insanlığa uzun ömürlü olabilmenin yollarından biri olarak “ebeveyn'e itaat etme” yi göstermiştir.

“Ey çocuklar, ana ve babalarınıza Rab'de itaat edin, çünkü bu doğrudur.” Babana ve anana hürmet et” (vâitle olan ilk emir budur), “ta ki sana iyilik olsun ve dünyada uzun ömürlü olasın.”⁸⁵

Yeni Ahit'e göre, Tanrı ölümün yaratıcısıdır. Yüce Tanrı, yaşayacağımız ömür ve ecelimiz ile beraber, ölümümüzün son hâl ve vaktini de tayin etmiştir. Ölüm, “ **ilk günâh**” ile birlikte insanlığa arz olmuş bir nakisadır.

“Bunun için nasıl günah bir adam vasıtası ile, ve ölüm günah vasıtası ile dünyaya girdiyse, böylece ölüm de bütün insanlara geçti; çünkü hepsi günah

⁷⁸ Matta, Bap, 26/56.

⁷⁹ Luka, Bap, 19/45-46.

⁸⁰ Luka, Bap, 21/22.

⁸¹ Pavlus'un Romalılara Mektubu, Bap, 2/24, 14/ 11, 21. Pavlus'un Korintoslulara Birinci Mektubu, Bap, 1/19.2/9.3/19.15/45. Pavlus'un Galatyalılara Mektubu, Bap, 4/27. Pavlus'un Timoteosa İkinci Mektubu, Bap, 1/9.

⁸² Yuhanna, Bap, 13/18-19.

⁸³ Luka, Bap, 24/46-47.

⁸⁴ Resullerin İşleri, Bap, 13/29-30.

⁸⁵ Efesoslulara, Bap, 6/1-3.

*işlediler. Çünkü şeraite kadar dünyada günah vardı; fakat şeriat yokken günah sayılmaz. Fakat gelecek zatın sureti olan Âdem'in tecavüzünün benzeyişi üzere günah işlememiş olanlar üzerinde de, Âdem'den Musa'ya kadar ölüm saltanatı sürdü...*⁸⁶

Bu olumsuzluk, varlığımızı kıyamete kadar takip edecektir. Tanrı'nın ezeli bilgisine dayalı olan bu yazgı insanı kuşatır. Âdem'in işlediği ilk günah, onun yazılı olan bir kaderi neticesinde olmuştur. Hristiyanlığın bütün hücrelerine kadar yayılmış olan "**aslî suç**" inanişi, yine Hristiyan ilâhiyatının, Hz. Âdem özelinde insanı tek seçenekli olarak görmesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmış bir kabulüdür. İnsanoğluna, daha ilk yaratılışında bahşedilen hürriyeti iptal eden bu zihniyetin etrafında gelişen Hristiyan teolojisi için, "*kaderci*" bir yapı arz etmektedir diyebiliriz. Ancak, bu denli bağlayıcı kitâbi ilkelere rağmen, Hristiyanlık yine de yekpâre bir sosyal nitelikte gelişmemiş, içinde farklı felsefi eğilimleri de barındıran "*seküler bir medeniyeti*"⁸⁷ ortaya çıkaracak nüveleri de taşıyabilmiştir.

Hristiyan Kutsal Metinlerinde insanın özgürlüğüne vurgu yapan az sayıda bildirimlerden birisi de şudur: "Ölüm ve hayat dilin elindedir."⁸⁸ İnsanın iradeli eylemine vurgu yapan bu ifade, suçun ferdiliğini anlatmak için kullanılmıştır. Aynı metinlerde geçtiği şekilde; "Tanrı'nın ezelden takdir ve tayin ettiği şeylerin", takdir edildiği kimselere nispeti mutlaklık arzeder bir şekilde yerine gelmektedir.⁸⁹ Böylelikle Hristiyan teolojisi de diğer kadim Yahudi teolojisi gibi, Tanrı'nın ilminin, insanın iradeli-iradesiz bütün eylemlerine olan önceliğini savunur.⁹⁰ Bu iki farklı anlayışi telif edenler olmuşsa da, yine de baskın dinsel kültür, yazgının mevcudiyeti yönündeki eğilime dönük bir düşüncüyü benimsemiştir.⁹¹ Zira ömür uzunluğu Tanrı'nın sağ elinde, servet ve izzet de sol elindedir. Bunların kime verileceği de ezelde yazılmıştır. Ölüm, yaşanılan dünyanın

⁸⁶ Pavlus'un Romalılara Mektubu, Bap, 5/12-14.

⁸⁷ İrfan Abdulhamit, age, s. 265.

⁸⁸ Matta, Bap, 12/36. Hezekiel, Bap, 18/20. Süleyman'ın Meselleri, Bap, 18/21.

⁸⁹ Resullerin İşleri, Bap, 4/27, 13/29-31, 22/10-11, Romalılara, Bap, 8/3, 13/1. Galatyalılara, Bap, 4/23. Efesoslulara, Bap, 1/6.

⁹⁰ Hristiyanlıktaki ezeli belirlenimin membası olan kader algısının değişmez iki umdesi vardır. Bunlardan biri; Tanrı'nın bazı şeyleri- Hz. İsa-Kudüs vb. koruyacağına söz vermiş olması, diğer de Hz. İsa'nın insanlığın hatası-bağışlanması için kendini feda etmiş olmasıdır. Bu düşüncenin temeli bir nevi adanmışlık ve korunmuşluk duygusu üzerinden yürümektedir. Bkz: Eusebios, *Kilise Tarihi-İncil'den Dördüncü Yüzyıla: Hristiyanlık*, İstanbul 2010, s. 252. Bu inaniş İznik inanç bildirgesi içerisinde de vardır. Bkz: *Yeni Yaşam Y. Hristiyanlık Tarihi*, s. 179.

⁹¹ Watt, age, s. 9.

genel-geçer bir yasadır ve insan davranışlarının belirleyebileceği bir alanın dışında tutulmuştur:

“Ve insanlara bir defa ölmek, ve ondan sonra hükmolunmak mukadder olduğu gibi...”⁹²

“Onun sağ elinde ömür uzunluğu var; sol elinde servet ve izzet var.”⁹³

Hristiyan teolojisinde “ilâhî takdir” fikri, Tanrı bilgisinin ezeliği üzerine kurmuştur. Bu dinsel algı, insanın bütün fiillerinin kaynağını Allah’ın ezeli olan ilmiyle açıklar. Hristiyanlığın kurucu babaları, genel olarak bütün kitaplı din müntesiplerinin yaptığı gibi, Tanrı’nın ezeli takdirini, Tanrısal bilginin kapsayıcı önceliğine bağlayarak, kâinata “olması gereken”in, zaten “olmuş olan” olduğundan, bu konudaki bilginin kutsiyetini ön plana çıkarırlar. Genel telakkî bu minvâl üzeredir. İnsan kaderinin ezelde yazılı oluşunun ana gerekçesi bu anlayıştır. “Tanrı biliyor ise takdir etmesi gerekir”⁹⁴ kabulü, hristiyanî teolojiye hâkim olan kader fikrinin çekirdeğini oluşturur.

Hristiyan teolojisinde insan özgürlüğü konusu iki farklı açıdan ele alınarak incelenmiştir. Hristiyan ilahiyatında, Tanrı’nın her olay üzerindeki destekleyici ve denetleyici kontrolünü reddeden bir özgürlük anlayışının kabul edilmediğini görmekteyiz. Bunun yanında insan, özgür seçim yapabilme yeteneği ve bu seçimlerinin sonuçlarına katlanma bakımından Tanrı’nın yarattığı olarak en yüce anlamda özgürdür. Karar verirken insanın iradesi Tanrı’nın baskısını hissetmez. Bu nedenle de kendi arzuları doğrultusunda hareket eder. Bu anlamdaki özgürlük anlayışı kutsal Yazı’larla da uyumludur. Özgür seçim gücümüz olduğu ve seçimlerimizin evrende gerçek sonuçlar doğurduğu kesinlikle doğrudur. Aksi takdirde, kadercilik yanılışıma düşeriz, seçimlerimizin hiçbir önemi olmadığını düşünürüz ve gerçekten gönüllü seçimlerimiz olmaz.⁹⁵

İnsanın kaderinin yazılı olduğunun kabulü, yalnızca dinsel geleneği olan toplumlarda görülen bir eğilim değildir. Bu inanış, vahiy geleneği olmayan toplumlarda hatta ilkel sayılabilecek toplumlarda da görülmektedir. “Ezeli kader” algısı, insanlığa karakter kodlayan sosyal hayatın baskın anlayışlarından birisidir. Dünyanın kontrolünün göksel güçlerde aranması çabası, yanlış bir uğraş değil, hatta

⁹² İbranilere Mektup, Bap, 9/27.

⁹³ Süleymanın Meselleri, Bap, 3/16.

⁹⁴ Cemil Sena, *Hz. Muhammed’in Felsefesi*, İstanbul 1975, s. 351.

⁹⁵ Wayne Grudem, *Hristiyan İlahiyatı-Hristiyan İnançının Temel öğretileri*, İstanbul 2005, s.160-161.

bu duygu, insanın yüce bir güce sığınma dürtüsünü tatmin edebilir.⁹⁶ Ancak, bu kontrol merkezinin, insanın hesap vereceği iradeli davranışlarını da kontrol ediyor olması, problem teşkil etmektedir. Esasında insanın davranışsal sorumluluğunu yerleştirmek için gelmiş olan vahiysel bildirimler, vahyin muhatap aldığı toplumlarda bile bunu bütünüyle başarmış gözükmemektedir. Bu eğilim irade hürriyetinden bir sapma olarak da algılanabilir. Yine de söylenebilir ki, kutsal kitap sahibi toplumların, kendilerine nâzil olan dinsel bilgiyle olan sahih ilişkileri, bu yanlış anlayışın önüne geçebilme şansına sahiptir.

Yalnız Hristiyanlığın değil, Ortaçağ skolastik felsefesinin de önemli düşünürlerinden olan St. Augustinus (354-430), insan dünyası için kaderci bir ilâhî yapının hâkimiyetini savunmaktadır. İnsan için asıl olan ilâhî vergidir. Bu konuda çalışıp- çalışmamamın bir yararı yoktur. Onun kader anlayışının temelinde, Hz Âdem'den tevârüs edilen **"aslı suç"**⁹⁷ fikri yatmaktadır. Atamız Âdem'den bize miras kalan bu suçun cezası, ilâhî iradeye kesin itaat edilerek ödenebilir. Âdemoğlunun başkaca seçeneği de yoktur. Çünkü bizler "Âdemoğlu" yuz. Kaderimize itaatsizlik, atamız Âdem gibi olmamızı sağlar. Âdem'in hatasının ortak bileşenleri, onun çocukları olan bizlere yapışmıştır. Ona göre: *"Bu günahıtan kurtuluş, ancak Tanrı'nın bağışıyla olur, bu uğurda insanların çabasının bir yararı yoktur."*⁹⁸ Hristiyanlığın bu dönemdeki kurucu babalarına hâkim genel eğilim ve

⁹⁶ İnsanlar, "insan" olarak incelenmedikçe bu tür hatalar devam edecektir. Günâhsız bir varlık beklentisi insan yaşamı için söz konusu değildir. Dünya üzerinde şiddet ve kandırmacanın sürgit devam etmesi, insanın kendi dinamikleri içerisinde ele alınamamış olmasıdır. Belki de bu nedenle insanla eşya arasındaki ilişkiye yeniden bakmak gerekmektedir. Tanrı, insanı kendi sınırları içerisinde değerlendirmeye tâbi tutacaktır. Ünlü Rus romancı Dostoyevski'nin "*Karamazof Kardeşler*" adlı romanındaki kahramanlarından olan İvan'm dediği gibi : **"Eğer Tanrı yoksa her şey mübahıtır!"** sözü üzerinden gidersek diyebiliriz ki, insanın dünyadaki misafirliği ilâhî yoksunluk üzerinden de inşâ edilemez. Bkz: R. D. Lang, *Yaşantının Politikası*, Ankara 1993, s. 58, 134.

⁹⁷ Hristiyanlık geleneği de tıpkı kendisi gibi vahiy kaynaklı gelenekler gibi, insanın kaderini merkez sıfat olarak *"Tanrı'nın ilmi"* üzerinden temellendirmektedir. Bu inanişa göre her şeyi bilen Tanrı, ezelden beri bildiği bazı şeylere istinaden insan için değişmez bir kader yaratmıştır. Tanrı, kendilerinden lütüflarını esirgememiş olduğu bu varlıklara, çağrısına cevap vermekten kaçınmak olanağını da vermiş olup, onların günah işleyeceklerini ezelden beri biliyordu. Aynı Hristiyanlık, Âdem'in oğulları üzerinden hareketle ilk günahın insan kazanımı olduğunu da iddia etmektedir. Başımıza gelen her kötülük bu ilk kusur yüzünden gelmektedir. (Aslı günâh-Faute originelle). P. F. Lelotte, age, s. 5.

⁹⁸ Akkad, age, s. 187,190.

buna bağlı olarak gelişen temel fikirleri; insan yazgısı bağlamında, “*kaderin Tanrısal bir takdir oluşu ve buna itaatin mecburî bir seçenek oluşudur.*”⁹⁹

Hıristiyanlıktaki kader düşüncesi, toplumsal algıyı etkileyen mezhebî katmanlarda pek çok farklılık göstermektedir. Kader inancı çerçevesinde Hıristiyan mezheplerinde oluşmuş olan bu yaklaşım farkları, ilkesel bazda olmamakla beraber, çeşitli yaklaşım farklarını da içerisinde barındırmaktadır diyebiliriz. İnsanın kaderinin ezelde yazılı oluşu konusunda bütün gruplar arasında neredeyse kutsal bir ittifak oluşmuştur. Ayrılık, esasî etkilemeyen nüanslarla örüntülenmiş bir karakter arz etmektedir. Denilebilir ki ezeli yazgı konusunda oluşmuş olan mezhepsel ayrışmalar, din anlayışlarının farklılığından değil, grupların kutsal metinleri ifade ve kavrayış farklılıklarından yahut da metot ayrılıklarından ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁰

Hıristiyan akidesi için kutsal vahiy manzumesi olarak kabul edilen Kitab-ı Mukaddes, insan fiilleri muvacehesinde, hem Tanrı'nın mutlak hâkimiyetini, hem de insan sorumluluğunu kabul ederek ikircikli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu çelişkili yapı, günümüz modern dindarları için dahi, telifi imkânsız yorumlara kapı aralayan bir dinsel anlayışı salık vermektedir. Buna rağmen bazı modern çağ yorumcuları bu problemi çözme iradesini ortaya koymuşlardır. Bu çözümün temel felsefesi: “*Yeni Ahit'in* insanların elinden çıktığı”¹⁰¹ iddiası üzerine kuruludur. Aslında Hıristiyanlık özelinde gelişen bu durum, yalnızca onların değil, diğer bazı vahiy kaynaklı dinlerin de az veya çok başlarına gelen bir tehlikenin habercisidir. Kutsal Metni dışsal argümanlarla yorumlama eğilimi, temel bir “**anlam sorunu**” olarak varlığını sürdürmektedir. İnsanlar ne yardan ne de serden vazgeçebilmektedir.

⁹⁹ Hıristiyanlık, kendi içerisinde çelişik gibi algılanabilecek bir kurgu üzerinden yürümektedir. Nitekim Hıristiyanlık'ta: “Tanrı, öteki yaratıkların aksine insanı “özgür” olarak yaratarak, yasalarına karşı gelme olanağını vermiştir” kesinliği ile: “Tanrı, bizleri Mesih'e önceden ümit bağlanmış olanlar arasında yer almaya layık kılmıştır” ezeli belirlenimi aynı dizge içerisinde ifade edilmektedir. Lelotte, age, s. 5, 60. El-Behiy, age, s. 103-104.

¹⁰⁰ Protestanlık, “*kadercî*” yani “*fatalist*” bir karakterde olduğu hâlde, Ortodoks ve Katolikler tanrısal yazgının ilâhî ilimle bağlantısını kurarak, insan için en iyi olan şeyin “*yazgıya itaat*” olduğunu söylerler. Tanrısal yazgı, özgür iradeye de küçük bir alan bırakmıştır. Bu yüzden Hıristiyanlığın kadîm mezheplerinden olan Yakubiyye ve Nasraniyye (Nasturiler), İslâm düşüncesindeki “Kaderiyye” ye karşılık gelmektedir. M. Rosenthal - P. Yudin, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1997, s. 249. El-Behiy, age, s. 104,107. Bağcı, age, s. 11.

¹⁰¹ Montgomery Watt, *Hür İrade ve Kader*, İstanbul 1996, s. 9. Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, İstanbul 1994, s. 78. Jacques Jamier, *Tevrat, İnciller Ve Kur'an*, İstanbul 1980, s. 65.

Hıristiyan mezheplerinin azamisinde görülen ezeli kader inancının, Ortaçağ din anlayışının etkili olduğu her durumda, bir savunma refleksi olarak hayatiyet bulduğu görülmektedir.¹⁰² Kitab-ı Mukaddes'te ortaya konulmuş olan bu kader anlayışı billurlaşmış bir niteliğe sahiptir. Bundan dolayıdır ki ilgili kavramın mâkes bulduğu her sosyal katmanda ;“ilâhî takdir”, “ ilâhî determinizm” şeklinde anlaşılmıştır. Bu katılık, bahse konu olan toplumlarda kader, kaza, ecel ve rızık anlayışlarını kutsal metinlerin ruhuna uygun bir şekilde saf hâle getirememiştir. Üstelik Hıristiyanlığı putperest tortulardan arındırmayı hedef edinmiş olan Calven bile Hıristiyanî açıdan kader fikrini ortaya koyarken, yukarıda verilmiş olan kavramları “Tanrı'nın ulûhiyeti” fikri etrafında açıklama cihetine gitmiştir.¹⁰³

Kimi Hıristiyan teologları, kaderi belirleyen çevre şartlarının baskın özelliğinden de bahsetmişlerdir. Onlara göre, tabiattaki düzen ve işleyiş bir kaderî yazgının çerçevesinde ilerlemektedir. Kâinata cârî olan her türlü düzenleme de son tahlilde yine Tanrı'nın önceden yazgısına paralel öğeler içermektedir.¹⁰⁴

İlâhî takdirin bir öğesi olarak kabul edilen ölüm, kendi kurallarını içeren şartlı bir önerme olmayıp, doğrudan zaman ve mekân tespitli bir yazı olarak algılandığından ötürü, bu süreye (ecel ve ömür süresine) dışarıdan zorlayıcı bir müdahale de imkânsız görülmektedir. Bu nedene dayalı olarak iş bu oluşumlar, değişmez bir “kader” ve ezeli bir “yazgı” olarak yorumlanmıştır. Kur'an vahyi, bu durumu yukarıdaki açıklamaların dışında şartlara bağlı olarak gelişen “nesnel bir sonuç” olarak açıklama eğilimindedir.¹⁰⁵ Hıristiyan ilâhiyatı, mutlak kaderci bir yapıdadır. Teolojik olarak; “bütün insanlık için tespit edilmiş olan küllî kader” fikrini bir inanç değeri olarak deruhte eder. Buna mukabil Hıristiyan akidesi, sünnetullahı uygun olarak kıyametın kopuşunun da bir kader neticesi olduğunu savunur.¹⁰⁶ Hıristiyanlığın etrafında gelişen çizgisel bir kader algısı, doğal bir çıkarım olarak birey ve toplum algılarını da etkilemiştir. Onların pek çoğuna göre “toplumsal kader”, ezelde belirlenmiş ve değişme ihtimali bulunmayan doğrusal bir hat üzerinde ilerlemektedir. Yaratılışın ortaya çıkış sürecinde her şeyin kaynağı olan Yüce Tanrı, ilim ve kudret sıfatlarına dayalı olarak, insan ve toplumun davranışlarını önceden belirlemiştir. İlâhî takdir tercihini bu yönde kullanmıştır.¹⁰⁷

¹⁰² Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, age, s. 212.

¹⁰³ Ferit Kam, *Dini Felsefi Sohbetler*, Ankara 1987, s. 128.

¹⁰⁴ Arnold Toynbee-Daisaku İkedâ, *Yaşamı Seçin*, Ankara 1992, s. 363.

¹⁰⁵ Al-i İmrân Suresi, 3/145, 154.

¹⁰⁶ P. F. Lelotte, *Yaşam Sorununa Hıristiyanlığın Getirdiği Çözüm*, Ankara 1985, s. 52, 60.

¹⁰⁷ Montgomery Watt, *Günümüzde İslâm Ve Hıristiyanlık*, İstanbul 1991, s. 192. Toynbee-İkedâ, age, s. 363. Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, İzmir 1984, s. 12.

Bazı Hıristiyan din büyükleri ile entelektüelleri için kader fikri, bir yönüyle insana ve tabiata hâkim olmuş olan katı bir determinizmi, diğer bir yönüyle de ilâhî yazgıyı ifade eder. Aziz Jean Damascene'nin bunlardan birisidir. İlâhî yazgının ezelde belirli olmasının Tanrısal bir davranış olduğunu belirten Damascene, ezeli yazgıya dışarıdan bir müdahalenin imkânsızlığını da savunmaktadır. Ona göre: “Tanrı, kendi tasarruflarında tamamen bağımsız hareket etmektedir. O, önceden bilmesi üzerine dilediğini oluşturmuş, insanı ise bu teşebbüsün dışında tutmuştur.”¹⁰⁸

Hıristiyan teolojisi, Hz. İsa'dan sonra; Aziz Auguste ve Aziz Paul tarafından çerçevesi doldurulmuş bir yapıya kavuşturulmuştur. Bu tesfiyenin ardından ilâhî takdir, irade hürriyeti ve Tanrı'nın ilmi gibi konular daha sofistike bir hâle sokularak belirginliği sağlanmıştır. Ancak Peygamberlerin getirmiş oldukları vahiylerle yapılan her eklemenin haklılığı konusunda Hıristiyanlık dünyasında da doyurucu ve ikna edici açıklamalar yoktur. Bu yüzden hem Cizvitler hem de Bretonyalı Keşiş Pategius Azizlerin yaptıkları bu eklentilere karşı çıkarak, vahyin orijinalitesinin korunması gerektiğini savunmuşlardır. Onlar, Kutsal metinleri yorumlarken, kendi geleneklerinin dışında, “*insan iradesi*” ile “*ilâhî iradenin müsâdesi*”¹⁰⁹ olgularını öne çıkarmışlardır. Fakat her durumda Tanrısal iradeye yapılan kuvvetli vurguların gölgesinde, bireysel sorumluluğu önceleyen bu yaklaşım ana bünye üzerinde etkili olmamıştır. Gelenek üzerinde kutsal metinlerin ilk yorumcuları daha baskın çıkmışlardır. Yine de Hıristiyanlık dünyasının, kişisel sorumluluk konusunda bu metinlere rağmen aldıkları mesafe dikkate değerdir.

Hıristiyanlığın öncülerinden birisi olarak kabul edilen **İskenderiyeli Philo (MÖ. 20-MS. 50)**, aynı zamanda Helenistik Yahudiliğin Hıristiyan dinindeki gelişim seyrini de ortaya koyan bir din adamı olarak bilinir. İskenderiyeli Philo, Tanrı'nın tabiata bir düzen yerleştirdiğine inanmakla kalmaz, Tanrı'nın aynı zamanda bu düzenin devamlı olarak işleyişini de kontrol ettiğini ileri sürmektedir.¹¹⁰ Philo, özgür irade ve takdir-i ilâhî kavramlarını uzlaştıran bir felsefi görüşe de sahiptir. Ona göre, özgür olarak yaratılmış olan insan fiillerini kendi seçer. Bu özellik yaratıklar içerisinde yalnızca insana verilmiştir. Ancak insanın bu isteğini de Yaratıcı planlamaktadır.¹¹¹ Philo, kader-alınyazısı düşüncesini de reddederek, özgür iradenin zıddı olarak tanımladığı kaderi, kişisel olmayan ve “*acımasız*” bir karakter taşıyan bir güç olarak tanımlamıştır. Ona göre her şeyi planlamış olan Tanrı, dua edilince planını değiştirebilmektedir. Bununla beraber İskenderiyeli filozof ve din

¹⁰⁸ Louis Gardet-M. M. Anawati, *Introduction a la Theologie Musulmane*, Paris 1948, s. 31. Bağcı, age, s. 8-9.

¹⁰⁹ Bağcı, age, s. 11.

¹¹⁰ Dursun Ali Aykıt, *İskenderiyeli Philo*, İstanbul 2011, s. 155.

¹¹¹ Aykıt, age, s. 166.

bilgini Philo, ilâhî takdir ve kader arasında bir ayırım da yaparak özgür iradeye bir kapı aralamak istemiştir. Onun kabulüne göre Tanrı her zaman iyi şeylerin yaratıcısıdır. İlâhî irade konusunda bir determinist gibi davranan Philo, kişisel kader konusunda ise tam bir özgür iradeci eğilim sergilemektedir. Philo'nun düşüncesine göre İlâhî takdir özgür iradeyi sınırlıyorsa da, kader-alınyazısı gibi özgür iradeyi tamamen reddetmemektedir.¹¹² Bu nedenle Philo, kader düşüncesi karşısında ilâhî takdir tarafında yer almıştır denilebilir.

SONUÇ

Kitap sahibi olan dinlerin ortak ilâhî kaynaktan beslendiklerini dikkate alırsak, mevcut dinsel geleneklerde yer etmiş olan kader algısının şekillenmesinde kimin kimden etkilendiği çok da önemli değildir. Zira insan davranışlarını da kapsayıcı bir nitelik arzeden Tanrı'nın “yaratma” ve “irade etmesi”, birbirini nakzeder şekilde yorumlanamaz. Yarattığı insana sürekli müdahale eden bir Tanrı anlayışı doğru bir tasavvur değildir. Ancak Ehl-i Kitap geleneğinde bu müdahalenin haklılığı konusunda temel bir konsensüsün olduğu da görülmektedir. Bizim sorgulamamız gereken esas değer, inzâl sürecine ait tebliğ gerçeğliği olarak, kişisel hürriyeti öne alan dinsel söylem ve bildirilerin, nasıl oldu da “bağımlılığı öven”¹¹³ bir yorum havuzuna sürüklendiğini çözümlenebilmektir.

Yahudilik ve Hıristiyanlık için “çelişkili” sayılabilecek yorum farklılıklarının olmuş olması, yalnızca vahiy sürecindeki yazılım eksikliklerinden kaynaklanmamış, kurucu babaların kutsal metinleri farklı yorumlamalarından da kaynaklanmıştır. Nitekim Nasranî gelenekte, Resûl sözlerinin kutsallığı kadar, metni yorumlayan azizlerin yorumsal katkıları ve dinsel metinlere yaptıkları eklentiler de düşünsel kutsallık kazanmıştır. Varlığı kutsal olan kişilerin yorumlarına da kutsiyet atfedilmiştir. Böylelikle, semavî vahiylerin ortak yorum havuzuna; yalnızca elçilerin katkıları değil, diğer kutsal kişilerin sözleri de dercedilerek, saf olan vahiy geleneği korunmamıştır. Bu durum, ilk kitâbî metinlerin anlam dünyası üzerinde son derece etkili olmuştur ve buna istinaden Ehl-i Kitap geleneği beşerî katkılardan kurtulamamıştır.

Gücün karşısında oluşan “çaresizlik” fikri, insanî bir değerdir. Ancak, gücün sahibine itaat istenirken “ kişisel sorumluluk” ilkesinin zedelenmemesi gerekmektedir. İlâhî vahiyler, insan ile Tanrı arasındaki ilişkilerde güç-itaat dengesini kurarak, insanın aleyhine gelişmiş olan durumu ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Aralıklarla gönderilen mesajlar ile bu hedefin sağlamasını da

¹¹² Aykıt, age, s. 166-167.

¹¹³ Ali Arslan Aydın, *İslâm-Hıristiyan Diyalogu*, Ankara 1984, s. 123.

yapılmıştır. Mamafih İlâhî irade, yaratıcılıktaki aşırı vurguları yapmakla, insan iradesini iptal etmemekte, yalnızca yaratıcının gücünün sınırları hakkında bizleri uyarmaktadır. Yapıp-etmelerinin sonuçlarından sorumlu tutulan insanoğlu, kendi davranışları konusunda “*karar verici*” konumunda olmalıdır ki, tâbi olduğu sınavın hakkaniyete uygunluğundan bahsedilebilsin. İnsana yetenekleri miktarınca yetkilendirme yapılmıştır diyebiliriz. “*Hesap verilebilirlik*” ortamının sağlanabilmesi için; Yüce Allah kendi müdahale alanını, insanın serbest iradesiyle yaptığı filleri dışarıda tutarak netleştirmiştir. Bu etkin formasyonda, çevresel faktörlerin etkileyciliğinden kaynaklanabilecek her türlü alternatif hesaba dahil edilerek, zulüm ve kaos seçeneğine karşı “*hür irade*” tercih edilmiştir.

Netice olarak şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Ölüm, ecel ve ömür terimleri kader inanişiyi organik bağı olan temel kavramlardır. Bütün ilâhî dinler, kendi içinde kader, ecel ve ölüm algılarını yoğun bir şekilde işlemişlerdir. Bu gelenekte, ölüm realitesinin bir “*yasa*” bağlamında biyolojik bir gerçekliğinin olması, kaçınılmaz olarak ölüm olayının her yönüyle Tanrı’ya nispetini güçlü bir argüman haline getirmiştir. “*Yaşatan ve öldürenin sadece Yüce Tanrı olduğu*”¹¹⁴ fikrinin baskın gelmesi neticesinde, hayatla ilgili olan diğer tanrısal düzenlemelerin gözden kaçırılması neticesi ortaya çıkmıştır. Hâlbuki Tanrısal irade, insanın iradeli eylemleri söz konusu olunca, kesinlik ifade eden evrensel yasalarının sonuçlarını bir süre ertelemektedir. Aksi hâlde Tanrı’nın, irade sahibi olarak yarattığı varlığı hesaba çekmesi adil bir davranış olmazdı. Tanrı’nın hayat için koyduğu bu çeşit ilkelere doğrudan müdahale ettiği zamanlar da yok değildir. Bu müdahalelere “*mucize*” denir. Mucizeler hayatın akışı için genel bir durumu değil, istisnâî bir hâli ifade eden alternatif yasalarla düzenlenmiştir. Ölüm gibi mutlak kesinlik içeren yasalar, bireysel hesabın rasyonalitesi için alternatiflerin varlığını da ortaya koymalıdır. İnsanoğlu, kesinleşmemiş kurallarla işleyen yazgı alanında, kendi yazgısına müdahale edebilme şansına sahip olmalıdır ki, özgür düşüncenin üzerine inşa edildiği kişisel sorumluluktan bahsedilebilsin.

¹¹⁴ “*Yaratan ve öldürenin sadece Tanrı olduğu*” anlayışı, bütün ilâhî mesajların merkez vurgusunu teşkil etmektedir. Bu konuda üç semavî gelenekte de aynı eğilim göze çarpmaktadır: “*Yaşatan da öldüren de Allah’tır...*” kesin inancı, tevhit ilkesinin merkezi bir vurgusunu taşımaktadır. Al-i İmrân Suresi, 3/156. Tövbe Suresi, 9/116. A’raf Suresi, 7/158. 10/56, 15/23, 23/80, 40/67-68, 44/8, 50/43, 53/44, 57/2. Tekvin, Bap, 1/27-28. Tesniye, Bap, 1/17-18. Mezmurlar, Bap, 88/5-7. Matta, Bap, 10/29. Yuhanna, Bap, 19/10-14. Pavlus’un Selaniklilere I. Mektubu, Bap, 5/9. Pavlus’un Romalılara Mektubu, Bap, 15/9-11. Ancak geleneksel dîni kültür bu vurgunun kapsayıcılığı içerisine insan davranışlarını da ilave etmeyi ihmal etmemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulhamit, İrfan, *İslâm'da İtikâdî Mezhepler Ve Akaid Esasları*, Ankara 2011.
- Akdemir, Salih, *Son Çağrı Kur'an*, Ankara 2009.
- Akkad, M. Abbas, *Kur'an Felsefesi*, Ankara 1975.
- Aydın, Ali Arslan, *İslâm-Hıristiyan Diyalogu*, Ankara 1984.
- Aykt, Dursun Ali, *İskenderiyeli Philo*, İstanbul 2011.
- Bağcı, H. Musa, *İnsanın Kaderi-Hadislerin Telkin Ettiği Kader Anlayışı*, Ankara 2009.
- Besalel, Yusuf, *Yahudilik Ansiklopedisi*, İstanbul 2001.
- Buharî, *Sahih*, İstanbul 1981.
- Challaye, Felicien, *Dinler Tarihi*, İstanbul 1994.
- El-Behiy, Muhammed, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, Ankara 1992.
- Epstein, Perle, *Kabala- Musevi Mistiklerinin Yolu*, İstanbul 1993.
- Eusebios, *Kilise Tarihi-İncil'den Dördüncü Yüzyıla: Hıristiyanlık*, İstanbul 2010.
- Gardet Louis-Anawati, M. M., *Introduction a la Theologie Musulmane*, Paris 1948.
- Görgün, Tahsin, *Anlam ve Yorum-Dini Metinlerin Anlaşılması ve Yorumlanması*, İstanbul 2003.
- Grudem, Wayne, *Hıristiyan İlahiyatı-Hıristiyan İnancının Temel öğretileri*, İstanbul 2005.
- Hıristiyanlık Tarihi*, Yeni Yaşam Yay., İstanbul 2004.
- İbn Hazm, *Kitâbu'l-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, Mısır 1902.
- İsfehânî, Râgıb, *Müfredât Elfazı'l-Kur'an*, Beyrut 1992.
- Jamier, Jacques, *Tevrat, İnciller Ve Kur'an*, İstanbul 1980.
- Johnson, Paul, *Yahudi Tarihi*, İstanbul ts.
- Kam, Ferit, *Dini Felsefi Sohbetler*, Ankara 1987.
- Kitab-ı Mukaddaes, İstanbul 1981.
- Kutluay, Yaşar, *İslam ve Yahudi Mezhepleri*, Ankara 2001.
- Laing, R. D., *Yaşantının Politikası*, Ankara 1993.
- Lelotte, P. F., *Yaşam Sorununa Hıristiyanlığın Getirdiği Çözüm*, Ankara 1985.
- Örs, Hayrullah, *Musa*, İstanbul 1966.
- Özlem, Doğan, *Tarih Felsefesi*, İzmir 1984.
- Rosenthal, M. - Yudin, P., *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 1997.
- Sağlam, Bahaeddin, *Geçmiş Ve Gelecek Arasında Tevrat*, İstanbul 1998.
- Sena, Cemil, *H. Muhammed'in Felsefesi*, İstanbul 1975.
- Tirmîzi, *Sünen*, Mısır 1975.
- Toynbee, Arnold-İkeda, Daisaku, *Yaşamı Seçin*, Ankara 1992.
- Tümer, Günay- Küçük, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993.
- Üçal Turgay- Malcolm, Derek, *Ahlâk-Kutsal Kitap'a Göre Etik*, İstanbul 2003.
- Watt, Montgomery, *Günümüzde İslâm Ve Hıristiyanlık*, İstanbul 1991.
- Hür İrade ve Kader*, İstanbul 1996.
- Wolfson, H. Austryn, *Kelâm Felsefeleri-Müslüman, Hıristiyan, Yahudi Kelâmı*, İstanbul 2001.